

ההתנתקות ואחריה:

לאן מועדות פני שרון והליכוד?

Middle East Report N°36 – 1 March 2005

תוכן הענינים

1	I סקירה כללית
3	II דרכו הארוכה של הליכוד
3	א. רקע
4	ב. תכנית ההתנתקות והליכוד
6	III הבנת התכנית
6	א. מדוע התנתקות?
9	ב. מדוע חד-צדדית?
12	IV ההתנתקות ומתנגדיה
12	א. מיהם יריבי הליכוד?
15	ב. מה מייצגים המורדים?
17	סכום: התנתקות – ומה הלאה?
	נספחים
20	א. מפת הגדה המערבית
21	ב. אודות קבוצת המשבר הבינלאומית
22	ג. דו"חות וסקירות על המזרח התיכון וצפון אפריקה בהוצאת קבוצת המשבר הבינלאומית
24	ד. חבר הנאמנים והיועצים של קבוצת המשבר הבינלאומית

ההתנתקות ואחריה: לאן מועדות פני שרון והליכוד?

מה יהיה סופו, ולא פחות חשוב מכך – הוא לא יהיה מסוגל לשלוט בו. אם להשתמש במילותיו של משקיף ישראלי, "אלה שמכירים את שרון יותר מדי טוב נראים כיום כמי שלא הכירו אותו בכלל. זה מקרה שבו הכרות מולידה בורות".¹ העובדה שכה הרבה תלוי במשהו שאודותיו יודעים אנו כה מעט היא אחד הפרדוכסים המדהימים ביותר במצב הנוכחי.

דין וחשבון זה, המבוסס על חודשים של ראיונות עם חברי ליכוד ומקורות יודעי דבר, מנסה לבחון את הדרך שבה הולכים ראש הממשלה ומפלגתו, לחשוף סיבות אפשריות שעומדות מאחורי פניות לכיוון ההתנתקות החד-צדדית, ולהעריך עד כמה ירחיקו לכת, בסופו של דבר. מספר מסקנות חשובות צצות ועולות ממנו:

□ למרות שאין ספק ששרון ימשיך להתקל בהתנגדות מתוך מפלגתו, נראה שהקרוב האידיאולוגי בליכוד בנוגע להתנתקות הוכרע כבר. אפילו ספקנים גמורים מוכרחים להשלים עם מה שפעם היה נחשב לכפירה בעיקר, ורבים רואים כיום את התבונה הפוליטית שבמהלך המשלים את תהליך שינויה של מפלגה שפעם עוד היתה שבויה בחלום ישראל השלמה. נראה ששארית מורדי הליכוד מנהלת קרב מאסף, המונע על ידי תערובת של אמונות אידיאולוגיות ושאיפות פוליטיות.

□ עבור שרון ותומכיו, ההיבט החד-צדדי של התכנית חשוב לפחות כמו מרכיב ההתנתקות שבה, מכיון שהוא מבטא עזיבה מוחלטת של רעיונות המשא ומתן וההדדיות ששלטו ביחסים הישראליים-פלסטיניים מאז תחילת תהליך השלום בשנת 1991, רעיונות שזכו לאישור בפעם האחרונה במפת הדרכים. למרות שהצידוק המקורי שלה היה העדרות פרטנר פלסטיני, ובמיוחד בעת שלטונו של יאסר ערפאת, הרי שהחד-צדדיות משקפת נטיה עמוקה יותר שסביר שתמשך גם

I. סקירה כללית

ב-20 בפברואר 2005 אישרה ממשלת ישראל ברוב מוחץ את פניון החד-צדדי של התנחלויות בעזה ובצפון הגדה המערבית. עדין נותרו מכשולים בדרך לכך – יכול להיות שהממשלה לא תשרוד את ההצבעה המתוכננת על התקציב; האלימות בשטחים הכבושים עלולה להכשיל את תכנית ההתנתקות; מורדי הליכוד יכולים עוד לנקוט בטקטיקות של עכוב והשהיה ולכפות את קיומו של משאל עם וראש הממשלה שרון עלול להיות קרבן לנסיון התנקשות. אך אין להמעיט בחשיבות תוצאות ההצבעה בממשלה. אם - כפי שצופים רבים - תיושם ההתנתקות במהלך המחצית השנייה של שנת 2005, תהיה זו הפעם הראשונה שבה מפנה ישראל התנחלויות בשטחים הפלסטיניים הכבושים. טבעה-החד צדדי של יוזמת שרון – ישראל מוכנה לתאם עם הפלסטינים את יישומה, אך לא לשאת ולתת על מאפייניה – מאותת גם על נטישה חדה של אופן הפעולה החד-צדדי בקשרי הגומלין הישראליים-פלסטיניים.

תוך קצת יותר משנה מאז שהכריז על כונתו, הפתיע אריאל שרון ידידים ואויבים כאחד. למרות הפסדו במאי 2004 במשאל על תכנית ההתנתקות שנערך בתוך מפלגתו שלו, חרף התנגדות נוקשה ועיקשת בקרב הנהגת המפלגה ולמרות העובדה שתומכי ההתנגדות אינם מסוגלים להסכים ביניהם לאן אמורה ההתנתקות להוביל, הוא התגבר על כל המשוכות האלו אחת אחרי השנייה.

העלאת השערות באשר לכוונותיו של שרון היתה לחזיון נפרץ. יש הרואים במעשיו נסיון פיקח ומוצלח למדי לעת עתה לפטור את ישראל מעולה של רצועת עזה במטרה לחזק את אחיזתה במזרח ירושלים ובחלקים נרחבים של הגדה המערבית, בברכתה של וושינגטון. אחרים רואים שינוי אסטרטגי יסודי אצל ראש הממשלה, שינוי שבסופו של דבר עשוי להוביל לפתרון של שתי מדינות. רוב הפרשנויות נמצאות במקום כלשהו בין שתי ההשערות הללו, ומספר לא גדול של אנשים סבור ששרון החל בתהליך שאפילו הוא אינו יודע

¹ ראיון שערכה קבוצת המשבר, וושינגטון, דצמבר 2004.

זמניים הכוללת אולי 80 אחוזים או יותר מן הגדה המערבית והגנה על מה שהוא מחשיב כאינטרסים החיוניים של ישראל בתוך השטחים הכבושים.

לאור זאת, יש להבין את ההתנתקות החד-צדדית כנסיון להביא ליציבות במצב הפלסטיני תוך יצירת מנגנון ביטוח פוליטי רב עוצמה נגד נסיונות בינלאומיים לסיים את הסכסוך על בסיס הקונסנזוס הבינלאומי הרחב כיום – קונסנזוס שתנאיו אינם מקובלים על שרון. בשילוב עם התפתחויות מקומיות ואזוריות אחרות, יתכן שהיא תהיה מתכון ליציבות קצרת-טווח, הישג לא מבוטל אחרי ארבע שנים של שפיכות דמים טראגית. אך זה כנראה כל מה שיכולה ההתנתקות להשיג. מרגע שתושלם הנסיגה מעזה ומצפון הגדה המערבית, יהיה בלתי אפשרי להתעלם מן הפער האסטרטגי הבסיסי המפריד בין העדפתו של שרון הנתונה להסדר ביניים ארוך-טווח לבין מטרתו של אבו-מאזן להגיע להסכם כולל, ותהיה זו הסתכנות מיותרת לא לעשות דבר בנוגע לכך.

האתגר הניצב בפני הקהילה הבינלאומית הוא לתמוך באופן מלא בפניו פורץ הדרך תוך מתן תשומת לב למה שמתרחש במהלכה ולאחריה. הסכמה לנסיגה לא צריכה להיות כרוכה בהסכמה לבנית מכשול ההפרדה מעבר לקוי 1967, לחיזוק התנחלויות בגדה המערבית בהעדר הסכם שגובש במשא ומתן או להתפתחויות במזרח ירושלים שימנעו הקמת מדינה פלסטינית בת קימא. הצהרתו האחרונה של הנשיא בוש, שהדגישה את הצורך במדינה ריבונית ובעלת יכולת חיות, ובמיוחד קביעתו ש"מדינה של שטחים מבודדים לא תעבוד"³ הנה התבטאות ברוכה, שניתן לקוות שתלווה גם בפעולה דיפלומטית מצד ארצות הברית.

אל מול הנהגה פלסטינית חדשה ומול האפשרות לשותפות מחודשת. כפי שהעיר עתונאי ישראלי אחד, ההגיון שבהדדיות יותר שונה מאשר ננטש: ה"שמור לי ואשמור לך" אינו עם הפלסטינים אלא עם ממשלת ארצות הברית, שאישרה את התפישה של גושי התנחלות בגדה המערבית. שרון הוא "הראשון שהסכים לפנות התנחלויות בתוך ארץ ישראל, נחלת ישראל התנ"כית. הוא הראשון למסור שטחים ללא הסכם רשמי; אך הוא הראשון גם שמקבל גיבוי אמריקאי לביסוס עובדות בשטח שמעבר לקו הירוק".²

□ סוד הצלחתו של שרון היה יכולתו הפרדוכסלית להיות נחרץ ביותר ובה בעת גם עמום ביותר. תוך שהוא מתקדם בהחלטיות בפעולותיו, הוא נמנע בזהירות מלחשוף את מטרתיו האסטרטגיות, מה שמאפשר לו מחד להציג את תכניתו לליכוד ולספקנים אחרים כאמצעי להבסת התנועה הלאומית הפלסטינית ולחיבור גושי התנחלות בגדה המערבית לישראל, ומאידך להציג את התכנית בפני מפלגת העבודה והקהילה הבינלאומית כאמצעי להתנעה מחדש של תהליך השלום הגוסס.

□ בעוד ששרון לא הבעע את רעיונותיו במפורש, בראיונות שנתן יש רמזים לכך שמעשיו מבוססים על סדרה של הנחות: ראשית, ההנחה שאינו יכול להשיג הסכם המקובל עליו באמצעות משא ומתן; שנית, שהוא לא יכול לשמר את הסטטוס קוו לנצח משום שלחצים יגררו פשרות גדולות בהרבה, ברוח מתווה קלינטון או הבנות ז'נבה; ולכן, וזו ההנחה השלישית, עליו לוותר על מה שאפשר לוותר עליו במטרה לשמור על מה שיש לו חשיבות אסטרטגית. בהקשר הזה, נראה שזנח את הרעיון להגביל מדינה פלסטינית ל-42 עד 50 אחוזים בלבד מן הגדה המערבית – מה שזמן רב נראה כמטרתו – ובכך ללכת רחוק יותר ממה שרבים בליכוד מוכנים לקבל כיום. תכנית ההתנתקות (הכוללת את הפינוי אך גם את בנית מכשול ההפרדה, הנוטל כ-7 אחוזים מן הגדה המערבית) אמורה ליצור מצב שלדעתו של שרון יקהה את עוקץ הסכסוך ובכך יהפוך אותו לנהיל: מצב זה יכול שיפור חיי היומיום של הפלסטינים, הקמת מדינה פלסטינית בגבולות

³ הערות של הנשיא בוש בעת ביקורו בכלגיה, 21 בפברואר 2005.

² נחום ברנע, ידיעות אחרונות, 21 בפברואר 2005.

אוסף של מפלגות שהתנגדו למפלגת העבודה⁵ ושימר את הלאומנות של הרביזיוניסטים ואת דבקותם בטריטוריה.

הליכוד הגיע לשלטון בשנת 1977, ובכך שבר מונופול בן עשרות שנים של מפלגת העבודה בממשלה, מאז הקמת מדינת ישראל בשנת 1948. נסיגתו המוחשית הראשונה מן המצע הטריטוריאלי המקסימליסטי שלו ארעה בעקבות הסכם השלום הישראלי-מצרי, שבו הסכים ראש הממשלה מנחם בגין לפינוי הישובים בסיני – פינוי שבוצע על ידי שר החקלאות דאז אריאל שרון. תחת הנהגתו של יצחק שמיר, השתתפה גם ממשלת הליכוד – אחרי הפצרות רבות מצד וושינגטון - בוועידת מדריד בשנת 1991 ובשיחות שבאו בעקבותיה עם בני שיח ערביים. משורות האופוזיציה, תמכו מספר חברי כנסת מטעם הליכוד בהסכם השלום של ישראל עם ירדן באוקטובר 1994, ונטשו בכך את שאיפתם להפוך את ירדן למדינה הפלסטינית.

עם חזרתו לשלטון אחרי שבנימין נתניהו ניצח בהפרש זעום את שמעון פרס בבחירות בשנת 1996, עמד הליכוד בפני הדילמה המשמעותית ביותר שלו: האם להמשיך או לא להמשיך בתהליך אוסלו שהתקדם בבירור לקראת נסיגות נוספות מהשטחים הכבושים, לאחר שהליכוד אפיין אותו כמעשה בגידה בעת שהיה באופוזיציה. למרות שנתניהו הקשיח את עמדותיה של ישראל במשא ומתן, תוך העלאתו על נס את עקרון ה"הדדיות" במטרה לעכב כל ויתור טריטוריאלי בנימוק של פעילות בטחונת פלסטינית בלתי מספקת, הוא הכיר במהירות במחויבותה הנמשכת של ישראל לאוסלו ולמשואה שטחים-תמורת-שלום שמונחת בבסיסה. בהסכם חברון משנת 1997 העבירה ממשלה בראשות הליכוד חלקים מן העיר לשליטה פלסטינית. שנה לאחר מכן, בפסגה באחוזת ויי, הסכים נתניהו לנסיגה ישראלית מעוד 13 אחוזים מהגדה המערבית. בעוד שנתניהו נקט בהשתהויות והתחמקויות בחודשים הנוספים שנותרו לכהונתו, בהביאו את הסכם אוסלו לעצירה מוחלטת למעשה, לליכוד בפירוש לא היתה

II. דרכו הארוכה של הליכוד

א. רקע

למרות שמבקרים תקיפים מאשימים את שרון בנטישת האידיאלים של הליכוד, הרי שמסעה של המפלגה אל עבר השקפות פרגמטיות יותר נמשך למעשה כבר מספר עשורים.

מתחילתו, התאפיין הליכוד בהתמקדותו בבטחון הלאומי היהודי ובשמירה על ארץ ישראל, יחד עם דחית תביעות הלאומיות הפלסטיניות. קודמתו, התנועה הציונית הרויזיוניסטית (שהוקמה בשנת 1925), התנגדה בחריפות לגישה הדומיננטית והפרגמטית יותר של הממסד הציוני ושל הזרם המרכזי שהונהג על ידי דוד בן גוריון (מנהיג מפא"י) וחיים ויצמן. כשבראשם ולדימיר זאב ז'בוטינסקי, דחו הרביזיוניסטים את המאמצים להשיג הסכם שלום עם הערבים. יתר על כן: ז'בוטינסקי קרא למדיניות תקיפה יותר כלפי הערבים וכלפי שלטון המנדט הבריטי. במקום לתור אחר הסכמה ערבית ופשרה, הוא טען שיהודים צריכים ליצור "קיר ברזל" נגד השאיפות הלאומיות הערביות עד להוצרותה באזור של הנהגה ערבית שתסתגל לעובדה שאי אפשר לבטל את הנוכחות היהודית ושלא תשאף עוד להרוס את המדינה היהודית שבדרך. ז'בוטינסקי התנגד לתמיכתו של בן גוריון בחלוקת שטח המנדט לשתי ישויות נפרדות הקשורות ביניהן באמצעות מבנה פדראלי והעלה תביעות על הגדה המזרחית של הירדן (שטח הממלכה הירדנית ההאשמית של היום)⁴. לאחר עצמאות ישראל, מצאו הרביזיוניסטים בית פוליטי במפלגת חרות, שהונהגה על ידי מנחם בגין הכריזמטי. בשנת 1965 התמזגה המפלגה עם המפלגה הליברלית ויצרה את גח"ל: "גוש חרות ליברלים", שבשנת 1967 הצטרף לזמן קצר לממשלת אחדות לאומית.

נראה היה ששאיפות הרביזיוניסטים להקמת "ישראל הגדולה" (שבמקורה כללה את כל שטח המנדט הבריטי בארץ, כולל עבר הירדן) מתקרבות צעד נוסף אל עבר הגשמתן, כשבמהלך מלחמת 1967 כבשה ישראל את הגדה המערבית, את חצי האי סיני ואת רצועת עזה. הליכוד, שנוצר בשנת 1973 ביוזמתו של אריאל שרון, שהשתחרר זמן קצר קודם לכן משירותו בצה"ל, קבץ יחד

⁵ אלה כללו את גח"ל (גוש חרות ליברלים), שבשנת 1965 חבר למפלגת חרות של בגין, יורשת התנועה הרויזיוניסטית, ואת המפלגה הליברלית (גוש שאליו הצטרף שרון מאוחר יותר); את מפלגת המרכז החופשי (שהתפצלה קודם לכן מתנועת החרות); את הרשימה הלאומית ואת קבוצת העבודה למען ארץ ישראל השלמה.

⁴ Colin Shindler, *The Land Beyond Promise. Israel, the Likud and the Zionist Dream* (London, 2002), pp. 12-14.

מדינה פלסטינית דמוקרטית, בעלת רציפות טריטוריאלית ביהודה ושומרון והיגיון כלכלי, המקיימת עם ישראל מערכת יחסים נורמאלית של שקט, ביטחון ושלוש... "תוכנית ההתנתקות" תכלול פריסה מחודשת של כוחות צה"ל בקווי ביטחון חדשים ושינוי בפריסת היישובים, כך שיפחת, ככל הניתן, מספר הישראלים הנמצאים בלב האוכלוסייה הפלסטינית... אני רוצה להדגיש: "תוכנית ההתנתקות" היא מהלך ביטחוני ולא מהלך מדיני.⁶

הודעה זו על התנתקות חד-צדדית היתה בלתי צפויה לחלוטין, במיוחד לאור העובדה שהוא לחם כנגד תכנית דומה שהוצעה על ידי יריבו ממפלגת העבודה עמרם מצנע במהלך בחירות 2003.⁷ אפילו ישראלים המתמרים להכיר אותו היטב מודים שאינם יודעים בדיוק מדוע הוא אימץ אותה וכמה רחוק הוא מתכוון ללכת לאחר מכן, מה שפותח פתח להשערות תכופות וסותרות לחלוטין. בעוד שיש כאלה שמשוכנעים שבכונתו של שרון להקפיא את התהליך ברגע שתושלם הנסיגה, אחרים משוכנעים שהוא ימשיך הרבה מעבר לזה – ולשתי הפרשנויות נמצאו תומכים שטענו ששמעו אותו אומר את הדברים כמו פיו.⁸ מה שנראה כעומד מעבר לכל ספק, למרות החשדנות הראשונית, הוא שרון נחוש לבצע את המהלך, בהתגברו על התנגדות חריפה בתוך מפלגתו כמו גם על איומים מפורשים מצד קהילת המתנחלים. בעצם קראו לפניו הראשון של התנחלות ישראלית בשטחים הפלסטיניים הכבושים, הוא שינה כבר מן היסוד את מערך הכחות הפוליטי בתוך הליכוד

שום אסטרטגיה חלופית עקבית והוא גם לא יכול היה – ולו רק עקב המחיר הבינלאומי הכבד – להתכחש לו.

בחירתו של אריאל שרון בשנת 2001, אחרי כשלוש פסגות קמפ דייויד ופרוץ ההתקוממות הפלסטינית, לא היתה רק תבוסה פוליטית צורבת לשמאל הישראלי. היתה זו גם התנערות מן הגישה לפתרון סכסוכים שהנחתה את השמאל מאז אוסלו. אריאל שרון אחז, לפיכך, במושכותיו של ליכוד שנטען מחדש, ושנתמך על ידי האמונה הרווחת בציבור שהמטרה העיקרית היא להגן על ישראל מפני אלימות פלסטינית. לשאלה האם ההנהגה הישראלית עדיין היתה מחויבת רשמית להסכם אוסלו לא היתה חשיבות בהקשר הזה: מכיון שלשיטתה שום משא ומתן לא יוכל להתחדש לפני שהאלימות תפסק, נחסך מהממשלה (שבהתחלה היתה קואליציה שכללה את מפלגת העבודה) הצורך להגדיר את עמדתה הפוליטית מעבר לכך. בקבלתה את מפת הדרכים של הקורטט בתחילת שנת 2002, הסכימה הממשלה בראשות הליכוד לתכנית שכללה הקפאת התנחלויות, יצירת מדינה פלסטינית, והסכם על מצב קבע; בכך הרחיקה לכת יותר מכל ממשלות העבודה שכהנו לפניו. עדיין, מכיון שקבלה זו של תכנית הקורטט היתה מלווה בהרבה מאד סייגים ותנאים שהגבילו את התחייבויות ממשלת ישראל והתנו אותן בפעולות בטחוניות ורפורמות פלסטיניות שרק פקידים ישראלים בודדים האמינו שניתן לראותן באופן, ומכיון שהתכנית לא פרטה מפורשות חזון לשלב האחרון במשחק, לא היה ברור כמה רחוק היה מוכן הליכוד ללכת או לאיזה נתיב אסטרטגי פנה.

יוזמתו של שרון לאחר מכן להתנתק חד-צדדית מעזה ומצפון הגדה המערבית היתה צעד בעל משמעות גדולה בהרבה.

ב. תכנית ההתנתקות והליכוד

בדצמבר 2003, בדברו בפני ועידה בהרצליה, הודיע ראש הממשלה שרון על תכניתו לבצע תכנית ההתנתקות חד-צדדית, הכוללת את נסיגתה של ישראל מרצועת עזה ומארבע התנחלויות בצפון הגדה המערבית:

אנו מעוניינים בקיום משא ומתן ישיר, אבל אין בכוונתנו להפקיד את החברה הישראלית כבת ערובה בידי הפלסטינים... אני רוצה לנצל את ההזדמנות הזו לפנות אל הפלסטינים ולומר שוב כפי שאמרתי בעקבה: ...אנו מעוניינים שתנהלו את חייכם בעצמכם במדינה משלכם.

⁶ נוסח נאומו של אריאל שרון לקוח מתוך אתר משרד ראש הממשלה, <http://www.pm.gov.il/PMO/Archive/Speeches/2003/%D7%A6%D7%9E%D7%91%D7%A8/Speeches8996.htm>

⁷ במסגרת התכנית, אמורות להתפנות 22 התנחלויות ברצועת עזה ועוד ארבע בצפון הגדה המערבית בפרק זמן של שלושה חודשים, החל מיולי 2005, למרות דיווחים חוזרים ונשנים על האפשרות להאיץ את לוח הזמנים. על פי החלטות שהתקבלו בממשלה, ההתנתקות תבוצע בארבעה שלבים, כשכל אחד מהם תקדם ישיבה של הקבינט ש"ידון בנסיבות שיהיו באותה עת ויחליט האם הנסיבות הן כאלה המשפיעות על הפינוי". בשלב הראשון יפנו שלוש התנחלויות מבודדות בעזה (כפר דרום, מורג ונצרים); בשלב השני ארבעת היישובים בצפון הגדה המערבית (גנים, כדים, שא-נור וחומש); בשלישי התנחלויות גוש קטיף ברצועת עזה ובשלב הרביעי ההתנחלויות בצפון רצועת עזה (אלי סיני, דוגית וניסנית).

⁸ ראיונות שערכה קבוצת המשבר, תל אביב, דצמבר 2004.

הליכוד, היא נדחתה ברוב של 60 אחוז מקרב החברים הרשומים בו. תוך התעלמות מהתנגדות מנהיגי המפלגה, שרון המשיך לנוע קדימה, כשהוא גורר עמו את רוב מצביעי הליכוד. בעוד הוא מודה בכך ש"חלק גדול מהליכוד חש שהמפלגה נגנבה על ידי שרון", ציין כרמל שרמה (יושב ראש סניף המפלגה ברמת גן) ש"יש אנשים כמוני שהשתנו. אני גדלתי על הרעיון של ארץ ישראל בתנועת הנוער; זה היה חלק ממה שספגתי בבית. אך אנשים כמוני סומכים על שיקול דעתו. אנו התחברנו לתכנית שמנוגדת לכל מה שחונכנו להאמין בו מכיון שאנחנו מאמינים באיש הזה."¹³

גדעון סער, יושב ראש סיעת הליכוד בכנסת, הסביר: "כבר כמה שנים שאנחנו פועלים נגד האידיאולוגיה המוצהרת שלנו ונאלצנו לעשות כך עקב הנסיבות ושיקולים פרגמטיים."¹⁴ צעד אחר צעד, שרון שם קץ לעמימות המכוונת הזו, בקבלו את התפישה של מדינה פלסטינית, הכרה בכך שהכבוש לא יכול להמשיך, ונקיטת צעדים בדרך לנסיגה משטח כבוש. במילותיו של ויקטור שהרבני, חבר מרכז הליכוד ותומך של שרון, ראש הממשלה "משתמש בשפה חדשה והולך בדרך משלו."¹⁵

אפילו ליכודניקים נוקשים יותר מכירים על כרחם בשינוי האידיאולוגי שהתרחש במהלך השנים האחרונות. תומך של ראש הממשלה לשעבר נתניהו מודה בכך:

הציבור הישראלי הקיץ מחלומותיו הגדולים. השמאל חלם על מזרח תיכון חדש ועל סוג רומנטי של שלום, הימין חלם על ארץ ישראל השלמה. השמאל התעורר מהחלום שלו אחרי התמוטטות תהליך השלום והתחדשות האלימות... הימין מבין שההתנחלויות המבודדות לא יהיו שלנו. כ- 70 אחוז מן הציבור נמצאים במרכז והם אלה שישרטטו את מפת המדינה הפלסטינית העתידה לקום."¹⁶

ובארץ בכלל. לאור זאת, פרשן לענייני ישראל-פלסטין הוסיף והסיק ש"שרון הוא הדמות המהפכנית היחידה במזרח התיכון".⁹

כפי שתואר לעיל, הליכוד כבר עזב את העמדות הבלתי-מתפשרות שבהן החזיק במקור. אין להמעיט בהערכת עומק ההתפתחות הזו. חשיבותה עולה עוד יותר כשהיא באה מצדו של אריאל שרון, שעד לא מזמן נהנה ממוניטין ימניים בלתי מעורערים, שאין לחשוד בו שאינו מקדיש מספיק תשומת לב לדאגה לבטחון ישראל, שעד לפני כשנה וחצי השווה את גורלה של נצרים לזה של תל אביב ושכלל גלגוליו הפוליטיים הקודמים – כשר התשתיות, החקלאות, הבטחון, המסחר והתעשייה, הבינוי והשיכון והחוז – עמד בחזית מפעל ההתנחלות. ואמנם, שרון זוכה תכופות לכינוי "אבי ההתנחלויות". כפי שקונן אחד מיריביו, "רק שרון יכול לשנות את המנטליות של הליכוד. הוא המנהיג החזק ביותר. הוא נתפס כלוחם גדול וכפטריוט. רק הוא לבדו יכול לתת לגיטימציה לרעיונות חדשים".¹⁰ חבר ליכוד בולט מבין מצדדי הקו הנוקשה ניסה זאת כך:

זה משהו שאני פשוט לא יכול להסביר. זה מנוגד לכל מה ששרון לימד אותנו במשך השנים. הוא אבי תנועת ההתנחלות, וכעת הוא מדבר על פירוקן של יותר מעשרים מהן. הוא תמיד נגד לתת לפלסטינים מבלי לקבל שום דבר בתמורה – וכעת הוא נותן להם יותר ממה שהם קבלו אי פעם, ובחינם.¹¹

הצבעה בממשלה ב- 20 בפברואר, הבטיח שרון את תמיכת ממשלתו ורוב מנהיגי מפלגתו – למרות שאחד הבולטים בחבריה, בנימין נתניהו, הצביע נגד. בעוד שהאופוזיציה בתוך הליכוד נשארה איתנה, במיוחד בדרגיו הבכירים, סקרי דעת קהל מצביעים על כך שכ- 60 אחוזים ממצביעי הליכוד תומכים ביציאה מידית מעזה;¹² לעומת סקרים מן העבר, זהו שינוי שניתן ליחס לא מעט למנהיגותו של שרון. במהלך מסע הבחירות של ינואר 2003 נחלה מפלגת העבודה תבוסה מוחצת כשרצה על מצע של התנתקות חד-צדדית, ובמאי 2004, כשהועמדה התכנית למשאל בקרב חברי

¹³ ראיון של קבוצת המשבר עם כרמל שרמה, תל אביב, 30 בנובמבר 2004.

¹⁴ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם גדעון סער, תל אביב, 13 בספטמבר 2004.

¹⁵ ראיון שערכה קבוצת המשבר בתל אביב, ב- 21 ביוני 2004, זמן קצר לפני פטירתו של מר שהרבני ז"ל.

¹⁶ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם גיל סמסונוב, ראש סניף רמת אביב של הליכוד, תל אביב, 15 באוגוסט 2004.

⁹ חוסין אגא בעתון לה מונד, 8 בינואר 2005.

¹⁰ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם חבר הכנסת מן הליכוד ומנהיג קבוצת מתנגדי תכנית ההתנתקות מיכאל רצון, בתל אביב ב- 1 ביולי 2004.

¹¹ ראיון שערכה קבוצת המשבר, תל אביב, דצמבר 2004.

¹² סקר מכון דיאלוג, הארץ, 19 בנובמבר 2004.

III. הבנת התכנית

א. מדוע ההתנתקות?

תכניותיו של שרון גררו אחריהן אינסוף השערות בנוגע למניעיו. בין הפרשנויות שהועלו היו נסיון להקפיא את התהליך; רצון להסיט לחץ בינלאומי; תשובה למה שישראלים רבים רואים כאיום דמוגרפי הנובע ממספרם של הפלסטינים בישראל ובשטחים הכבושים; או נסיון להכין את הקרקע להסכם בינים ארוך טווח שאותו תכנן. הבלבול גבר עקב עברו הנצי של שרון עצמו, הצהרות סותרות של תומכיו, והשניות שבה פנה לקהליו: את חברי הקהילה הבינלאומית הוא ביקש לשכנע שזהו הצעד הראשון בסדרה של מהלכים, ואת קהל מצביעיו הימני הוא נסה לשכנע שזהו הצעד האחרון.

אחת הפרשנויות שזכו לאמון הרב ביותר (בהחלט בקרב פלסטינים, אך גם בקרב ישראלים רבים ואחרים) היא ששרון מקוה להשתמש בנסיגה מעזה ומצפון הגדה המערבית כקיר מגן נגד כל לחץ לנסיגות נוספות, ובמיוחד נגד לחץ להתקדם אל עבר הסדר קבע המבוסס על מתוה קלינטון, המשא ומתן בטאבה בינואר 2001 או יוזמת ז'נוה שהוצגה על ידי אנשים פרטיים ישראלים ופלסטיניים בשנת 2003. ניתוח זה קיבל תמיכה משמעותית כשדב ויסגלס, אחד מיועציו הבכירים של שרון ותומך מרכזי בהתנתקות, הצהיר ש:

ההתנתקות היא באמת פורמלין. היא מספקת את כמות הפורמלין הנדרשת כדי שלא יהיה תהליך מדיני עם הפלשתינאים... ההתנתקות מאפשרת לישראל לחנות בנוחות במצב ביניים שמרחיק מאיתנו ככל הניתן לחץ מדיני.¹⁷

בבחינה מדוקדקת של ההערכה הזו – שראש הממשלה התנער ממנה במהירות, באמרו שהוא נשאר מחויב למפת הדרכים, בתוספת ההסתייגות שצורפו לה על ידי ממשלת ישראל – אמרו לקבוצת המשבר מספר יודעי דבר שתפקיד תכנית ההתנתקות היה לשמש קרש קפיצה לנסיגות עתידיות שיובילו ליצירת מדינה פלסטינית בת קימא. ואמנם, היו כאלה שהרחיקו לכת ונבאו

שבדעתו של שרון לסגת מיותר מ-80 אחוז משטח הגדה המערבית – פחות ממה שכל מנהיג פלסטיני ידרוש בעסקה סופית, אך הרבה מעבר לרעיון מדינת 50 האחוזים המיוחסת לו תדיר.¹⁸ הם מצביעים על התואי הנוכחי של גדר הפרדה, שתספח כ-7 אחוזים מן הגדה המערבית – פחות מחמישה-עשר האחוזים שתוכננו בגילגוליה הקודמים – כהוכחה ברורה לכך ששרון הנמיך את ציפיותיו (בכל אופן, 7 אחוזים הנם נתון מטעה קמעה. אם גוש ההתנחלויות של אריאל נכלל במה ששרון מתכוון לספח בעסקה הסופית – דבר כמעט בטוח – יעלה המספר לכ-9.5 אחוזים).

אחד ממנהיגי מפלגת העבודה שדבר ארוכות עם שרון הגיע לאותה מסקנה: "שרון יודע שאיננו יכול להתחמק ממדינה פלסטינית על מחצית הגדה המערבית. הוא השתנה שינוי עמוק. הוא אולי אינו במקום שבו אני נמצא, אבל הוא הרבה יותר קרוב לזה ממה שרבים חושבים".¹⁹ הגעה לאחוזים כאלה תדרוש מישראל לותר על השליטה בבקעת הירדן, צעד ששרון פסל בעבר. עם זאת, עם נפילת משטר הבעת' בעראק, פחתה במידה ניכרת חשיבותה האסטרטגית של בקעת הירדן; החלטתה של ישראל שלא לבנות גדר הפרדה במזרח, ביו הגדה המערבית לנהר הירדן, יכולה להיות רמז אחד להשקפותיו של שרון בנושא. ואכן, כמה מתומכיו של שרון העידו באזני קבוצת המשבר שלמפלגה יהיה הרבה יותר קל לבלוע ויתורים בבקעת הירדן ממה שנהוג להאמין.²⁰

פקיד בכיר אחד טען לקבוצת המשבר ששרון נקט בגישה פביאנית כלפי הצמצום הטריטוריאלי:

אנו מצירים את מפת המדינה הפלסטינית העתידית. המצב לאחר ההתנתקות יהיה מעין מקום חניה זמני לפני שנחזור למפת הדרכים. אנו רואים במפת הדרכים נכס ישראלי

¹⁸ ראיונות שערכה קבוצת המשבר, תל אביב וירושלים, דצמבר 2004.

¹⁹ ראיון שערכה קבוצת המשבר, תל אביב, דצמבר 2004.

²⁰ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם כרמל שרמה, ראש סניף רמת גן של הליכוד, ב-30 בנובמבר 2004. פקיד ישראלי בכיר הסביר: "האתגר האמיתי הוא האתגר הדמוגרפי. בקעת הירדן תספק לפלסטינים מרחב להתפשט ולהתפתח. אין זה אומר שיהיה קל לשרון לותר עליה – הוא ודורו לחמו שם. לציבור יקח זמן לבלוע את זה, אך זה ניתן לביצוע"; ראיון שערכה קבוצת המשבר, תל אביב, נובמבר 2004. תוך אישוש ההערכה הזו, הרחיק אחד ממתנגדי תכנית ההתנתקות לכת ואמר ש"כאשר [שר הבטחון] שאול מופז ישכנע אותי שאיננו זקוקים עוד לבקעת הירדן, אהיה מוכן לשקול ויתור עליה"; ראיון שערכה קבוצת המשבר עם תומר אשבל, חבר מרכז הליכוד, ראש העין, 7 ביוני 2004.

¹⁷ "בשם מרשו": ראיון עם דב ויסגלס, לארץ, 18 באוקטובר 2004.

טמון בעמימות מטרותיו. אך בלי קשר לכך, ברור, כפי שמנסח זאת פרשן אמריקאי, שההתנתקות ספקה לו

...הגנה מצוינת בפני כל לחץ בינלאומי לעשות את מה שאיננו רוצה לעשות. אחרי שייסוג מעזה, ובכך יעשה יותר ממה שעשה מי מקודמיו, תוך התמודדות טראומטית עם אנשים מקרב קהילת המתנחלים והסתכנות באיבוד מפלגתו וראשות הממשלה, והכל ללא שום תמורה, איזה נשיא אמריקאי יגמול לו בלחץ לנוע אל עבר הסדר קבע?²⁶

חבר כנסת מהליכוד סכם את העסקה הנרקמת: "העקרון הוא: תן לנו לפרוע את מניותינו עכשיו. שרון מנסה למכור את מניותיו בעזה בתמורה להבנות עם בוש על מה שעתידי לקרות במקומות אחרים".²⁷

במילותיו של ראש הממשלה, היה עליו "למצוא דרך אחרת" עקב הלחץ הכבד שאחרת היה כופה על ישראל לקבל פתרונות אחרים.²⁸ מן הבחינה הזו, ניתן לראות את ההתנתקות כנסיון "למלא את הריק הדיפלומטי" 29 באמצעות המנעה: העלאה של יוזמה מצדו של שרון עצמו, שתתקבל בברכה על ידי הקהילה הבינלאומית. לענין זה חשוב לציין שמכתבו של הנשיא בוש לשרון מן ה- 14 באפריל 2004, מכתב שקדם בברכה את תכנית ההתנתקות, הדגיש הנשיא ש"ארצות הברית נשארת מחויבת לחזונו ולישומו כמתואר במפת הדרכים. *ארצות הברית תעשה כמיטב יכולתה לסכל כל נסיון מכל כיוון לכפות תכנית אחרת כלשהי*".³⁰ "היתה זו ז'נוה שכופפה את ידו של שרון; היא הטילה עליו לחץ אדיר לעשות משהו".³¹ שרון מודה בכך: "ראיתי שהלחצים יהיו לחצים חריפים על ישראל. והרגשתי שאפילו

מכיון שהיא אומרת במפורש שמאמצים להפסקת הטרור הנם תנאי מוקדם לחידוש המשא ומתן, כך שאנחנו לעולם לא נותר עליה. שרון החליט לצאת לא רק מעזה אלא גם מצפון הגדה המערבית מכיון שהוא לא רצה שזה יראה כתכנית עזה תחילה ועזה אחרונה. קל יותר להתחיל כך ואז אנחנו נוכל לפנות לשאר הגדה המערבית".²¹

בראיון לג'רוזלם פוסט, אמר אהוד אולמרט, סגנו של שרון, ש"האינטרסים של ישראל דורשים התנתקות בקנה מידה גדול יותר ממה שעומד להתרחש כחלק מתכנית ההתנתקות הנוכחית".²² למרות ששרון הכחיש את הטענה,²³ אולמרט גם הודיע על תמיכתו בהתנתקות חד-צדדית לפני ששרון אימץ אותה פומבית. ואמנם, מספר פרשנים מאמינים שמבחינתו של שרון, נסיגה משמעותית יותר מתישהו בעתיד נראית הגיונית, בהנחה שהתנאים מבית יאפשרו אותה. "מדינה פלסטינית זעירה על מחצית מהגדה תידחה מידית על ידי הקהילה הבינלאומית, ותערער את מעמדה של ישראל. המהלך הנכון יותר הוא נסיגה מ- 80 אחוז או יותר. אולי זה לא יהיה מושלם – אך תאר לעצמך את הלחצים האמריקאיים, האירופאיים ואפילו הערביים על שיופעלו על אבו-מאזן לקבל אותו!".²⁴ פרשן ישראלי מצטרף להערכה הזו: "שרון מנמיד ציפיות במודע, בכונה לשכנע את כל הצדדים – ובכלל זה את הקהילה הבינלאומית והפלסטינים – שהוא יסכים להרבה פחות ממה שהונח על השולחן בקמפ דייוויד ובתאבה, מתוך הנחה שזה יפעל לטובתו כשיפתיע בויתורים שהם רק קצת מעבר לכך. ה'נדיבות' שלו יכולה להיות מרכיב חיוני בתכניתו".²⁵

השאלה האם שרון אכן מאמין שהוא יכול להקפיא את התהליך עד אינסוף או, לחילופים, מתכוון להניע אותו הרחק מעבר לשלב הנוכחי שלו, תהיה כמובן שאלה קריטית בעתיד, אך מאד לא סביר – מחשש להכעיס את הימין הישראלי, את הקהילה הבינלאומית או את שניהם – שהוא ישפוך עליה אור מתישהו בזמן הקרוב. כחו

²⁶ ראיון שערכה קבוצת המשבר, וושינגטון, פברואר 2005.

²⁷ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם חבר הכנסת מיכאל איתן, תל אביב, 10 בספטמבר 2004.

²⁸ "My Algeria is here", ראיון ב'רוזלם פוסט', 9 בספטמבר 2004.

²⁹ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם חבר הכנסת מיכאל איתן, תל אביב, 10 בספטמבר 2004.

³⁰ ההדגשה שלי.

³¹ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם איציק סודרי, דובר מפלגת ש"ס לשעבר, גבעת שמואל, 25 בנובמבר 2004. משקיפים ופוליטיקאים רבים אחרים הדגישו את התפקיד שמלאו הסכמי ז'נוה, שבזמנם מלאו את הריק הדיפלומטי והציתו מחדש זיק של תקוה בקרב ישראלים ופלסטינים לגבי אפשרות השגתו של הסכם קבע.

²¹ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם גורם ממשלתי בכיר, תל אביב, נובמבר 2004.

²² ג'רוזלם פוסט, 30 בדצמבר 2004.

²³ שם.

²⁴ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם פרשן אמריקאי, וושינגטון, פברואר 2005. הוא הוסיף שזו הסיבה שבגללה על הפלסטינים לחשוש מנסיגה של 80 אחוז הרבה יותר מאשר מנסיגה של 50 אחוז.

²⁵ ראיון שערכה קבוצת המשבר, תל אביב, פברואר 2005.

ארבע יהיו חזקות. רק תכנית ישראלית תגן עלינו מפני הגררות ליוזמות כמו יוזמת ז'נוה או היוזמה הסעודית".³³

כפי שהבחין אחד מתומכיו של שרון, בעוד הקרב על עזה כבר אבוד, בגדה המערבית "הזמן עדיין פועל לטובתנו, אנו יכולים עדיים לזכות בנקודות ולחזק את אחיזתנו".³⁴ סגן ראש הממשלה, אהוד אולמרט, הנראה כאחד החברים היותר יוניים בליכוד וכאחד מיוזמי תכנית עזה, הודה: התוכנית שלנו תביא לייצוב קו שבו 90% מהאוכלוסייה הערבית לא תהיה תחת שלטון ישראל. זה יוצר פסק זמן לתקופה של ארבעים, המישים, שישים שנה, וזה יעזור לנו ליצור מציאות שכבר לא תהיה הפיכה ביחס לשטחים שיישאר בידנו".³⁵ בעל טור ישראלי מוביל מוסיף וכותב ש"אילו המדינה היתה שח-מט, אפשר היה לומר ששרון הקריב אתמול צריח כדי להגן על המלכה... ממשלת שרון עשתה עסקת חליפין: פינוי ההתנחלויות מעזה ומצפון השומרון, ובתמורה השלמה בעולם עם סיפוח למעשה של 7 אחוזים משטח הגדה".³⁶

יתרונות ההתנתקות גדולים עוד יותר בהתחשב בדאגה הישראלית הגוברת בנושאים דמוגרפיים. על פי רוב הדמוגרפים, בתוך עשור יהיו פלסטינים רוב בשטח שבין הים התיכון לנהר הירדן, מה שמעלה פחדים שמא אז הם יעלו דרישות למדינה דו-לאומית.³⁷ "האיום הדמוגרפי", שעד לא מזמן הוכחש על ידי הימין – ועל ידי שרון במיוחד – כהמצאה שמאלנית שנועדה להצדיק פשרה טריטוריאלית, הלך והופנם על ידי הליכוד ונראה כטיעון חשוב

ארצות הברית לא תהיה מסוגלת, אם לומר זאת כך, שלא לכפות על ישראל תכנית אם ישראל לא תעשה אפילו את הצעד הקטן ביותר קדימה".³² גם לוח השנה משחק לטובתו: עם בחירות באמצע 2006 לכל המאוחר, יכול שרון לקנות לעצמו עוד כמה חודשים שבמהלכם הלחץ לעשות עוד צעד משמעותי יהיה מינימלי.

על פי הניתוח הזה, שרון מכלה את יתרות המטבע הרך שאף אחד מן ההסכמים המוצעים במהלך העשור שעבר לא תכנן להפוך לחלק מישראל – עזה – על מנת להמשיך ולאחוז במה שהוא מעריך יותר מכל – אזורים אסטרטגיים של הגדה המערבית – בדיוק כשם שמנחם בגין היה מוכן להקריב את סיני בתקוה לשמור על השטחים הפלסטיניים. בהסבירו את הדבר למפקקים בהתנתקות מקנה ראש הממשלה משקל רב למכתב שקבל מן הנשיא בוש ב-14 באפריל 2004, שבו הבטיח לו הנשיא ש

לאור המציאות החדשה בשטח, כולל מרכזי אוכלוסייה ישראליים משמעותיים הקימים כבר, אין זה מציאותי לצפות שתוצאת המשא ומתן על הסדר הקבע תהיה חזרה שלמה ומלאה לקוי שביתת הנשק של 1949, וכל הנסיגות הקודמים לדון על פתרון של שתי מדינות הגיעו לאותה מסקנה. מציאותי לצפות שכל הסכם על מצב הקבע יושג רק על בסיס שינויים בהסכמה הדדית שמשקפים את המציאויות הללו.

בנסיגותיו לזכות בתמיכתם של חברי ליכוד שטרם השתכנעו, הציג זאת שרון כקבלת ארה"ב את זכותה של ישראל לספח לתחומה גושי התנחלות גדולים בגדה המערבית. באפריל 2004, אמר שרון בגלוי שבתמורה לתכנית ההתנתקות שלו, תחזק ישראל את אחיזתה על התנחלויות חשובות יותר בגדה המערבית:

"מעלה אדומים תמשיך ותיבנה כחלק ממדינת ישראל לנצח נצחים... אריאל, גוש עציון וגבעת זאב יישארו בשליטת ישראל וימשיכו להתחזק ולהתפתח. חברון וקרית

³³ אלוף בן נתן גוטמן, "בוש אומר שעל תכנית ההתנתקות להיות חלק ממפת הדרכים; שרון בדרכו לארה"ב", *הארץ*, 13 באפריל 2004. "היוזמה הסעודית" מתיחסת להצהרת פסגת הליגה הערבית בבירות ממארכ 2002, הצהרה שהבטיחה נורמליזציה מלאה עם ישראל בתמורה לנסיגה לגבולות 1967.

³⁴ ראיון שערכה *קבוצת המשבר* עם כרמל שרמה, תל אביב, 30 בנובמבר 2004.

³⁵ גלעד כץ, "זה או אני או בילין", *מקור ראשון*, 14 במאי 2004.

³⁶ נחום ברנע, *ידיעות אחרונות*, 21 בפברואר 2005.

³⁷ על פי סקרי דעת קהל, יותר מ-70 אחוזים מן הציבור ה"יהודי" בישראל חוששים מהוצרותה של מדינה דו-לאומית אם לא תצליח ישראל לסיים את שליטתה בשטחים הכבושים; *הארץ*, 7 בדצמבר 2003. לא כל בכירי הליכוד מקבלים את הטיעון הדמוגרפי; חלקם מצינים שלו היתה התנועה הציונית שמה לב לשיקולים דמוגרפיים לפני העצמאות, המדינה ה"יהודית" לעולם לא היתה קמה. הספקנות מוצאת חיוק בעובדה שראש הממשלה שרון עדיין פטר בביטול את האזהרות הדמוגרפיות בדצמבר 2003, בטענה שהגירה "יהודית" תכסה על כל גידול באוכלוסייה ה"ערבית". ר' 8, *Ynet*, בדצמבר 2003. לפי הספקנים הללו, שרון נתפס לטיעון הדמוגרפי על מנת לחזק את תכנית ההתנתקות שלו. ר' *הארץ*, 20 ביולי 2004.

³² מצוטט אצל ג'ימס בנט (Bennet) במאמרו "Sharon's Wars", *ניו יורק טיימס מגזין*, 15 באוגוסט 2004.

את הסקרים, והוא יודע מה הציבור רוצה".⁴² דעת הקהל הפכה רלוונטית מאד לליכוד, בהתחשב במעמדו כמפלגה הגדולה ביותר, שהכפילה את מספר מושביה בכנסת מ-19 ל-38 בבחירות הכלליות בשנת 2003. "המפלגה מבינה את הצורך להיות פרגמטית – צורך הכרוך בנסיון להיות מפלגת שלטון".⁴³ כפי שמציין מצליף סיעת הליכוד, גדעון סער, "חברי הכנסת של הליכוד ושריו הם גם אנשים החיים בישראל, והם חשים את מצב הרוח הציבורי. לליכוד יש שלישי מן המושבים בכנסת והוא מייצג 50 אחוז מן הציבור היהודי. אנו מפלגה חובקת-כל כעת, וככאלה, עלינו לשקף טווח רחב של דעות".⁴⁴ בשפה פחות עדינה, מעיר תומך של שרון: "אין ערך לאידיאולוגיה אם משמעותה היא שעלינו להכנס עם הראש בקיר. כיום, לאנשים יש שתי מכוניות וטלפונים סלולריים. אידיאולוגיה עולה כסף ומשפיעה על איכות החיים של האנשים. אלה דעותיו של הציבור – ואנחנו לא יכולים להתעלם מהן".⁴⁵

בחלל הפוליטי והדיפלומטי שנפער בשנים האחרונות, נראה שרק ראש הממשלה שרון יודע לאן מועדות פניו, בהשענו על מספר עמודי תמך: ההתנתקות חסרת התקדים מעזה ומצפון הגדה המערבית; עבוי ההתנחלויות בגושים הסמוכים לקוי 1967; בניה במזרח ירושלים וסביב לה; והשלמת גדר הפרדה בגדה המערבית. בעודו עומד בפני אפוזיציה חזקה מתוך שורות מפלגתו, כשיריבו בליכוד בוחנים את סיכוייו לשרוד פוליטית, הוא הפגין התמדה ראויה לציון ונהנה מפופולריות לא מבוטלת כמו גם משליטה בלתי מעורערת בתחום הפנים.

ב. מדוע חד-צדדית?

בעוד שחלק גדול מן הביקורת על תכניתו של שרון התמקדה בהתנתקות – הפינני חסר התקדים של התנחלויות מבוססות בשטח פלסטיני כבוש – יכול להיות שדוקה להיבט החד-צדדי שלה יש

בזכות ההתנתקות.³⁸ יועץ של שרון תאר אותו כ"ענין ראשון במעלה".³⁹ דן מרידור, שהיה שר משפטים מטעם הליכוד, הסביר את השפעת הדמוגרפיה על מדיניות המפלגה:

תנאי בסיסי לשליטתנו בכל השטחים היה הבטחת רוב יהודי... אך משמעות המגמות הדמוגרפיות היא שנהיה או מדינה יהודית או דמוקרטיה; איננו יכולים עוד להיות גם וגם. השאלה שצריכה להעסיק כל ליכודניק היא מהי מטרתנו הסופית? ... אי אפשר לחלום את שני החלומות – לאומיות ודמוקרטיה – יחד... אנשים שונאים לקבל החלטות ולחתוך ענינים, אך נראה שהגיעה העת לחתוך אותם.⁴⁰

ככיר פלסטיני ספקן ביותר לגבי תכנית ההתנתקות ראה אותה בדיוק באופן הזה: "הכל נסב סביב הדמוגרפיה. באמצעות נסיגה מעזה, ישראל נפטרת משלישי מהפלסטינים בשטחים הכבושים באמצעות ויתור על אחוז אחד בלבד מן הקרקע. זו מציאה שאי אפשר לעמוד בפניה".⁴¹

אם ההתנתקות היתה הגיונית כצעד הגנתי נגד לחץ בינלאומי ומגמות דמוגרפיות, היא עלתה גם בקנה אחד עם מצב הרוח הציבורי בישראל, גם בקרב תומכי ליכוד. התמיכה במדינה פלסטינית ובפינוי רוב ההתנחלויות גדלה במהירות; התנחלויות עזה במיוחד – ביתן של כ-8,000 מתנחלים הדורשים את הגנתם של 5,000 חיילים – נתפסות על ידי רוב גדול של הישראלים כנטל מיותר. "תומכי הליכוד קבלו את העובדה שיהיו מדינה פלסטינית ונסיגות טריטוריאליות. לו היית אומר את זה בפורום של המפלגה לפני עשור, היו סוקלים אותך באבנים... שרון קורא

³⁸ ראיונות שערכה קבוצת המשבר עם דן מרידור ועם ארנון סופר, תל אביב, 17 בדצמבר 2003.

³⁹ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם פקיד רם דרג, תל אביב, נובמבר 2004.

⁴⁰ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם דן מרידור, תל אביב, 8 ביוני 2004. חבר הכנסת מהליכוד יובל שטייניץ השמיע דעה דומה: "צריך להבין שהלחץ העיקרי עלינו הוא לא הטרור אלא האיום הדמוגרפי. תארי לך שהפלשתינים יבואו בדרישה למדינה דו לאומית, ואז אנחנו ניגדר לתביעה הבלתי רצויה של שתי מדינות. ברגע שעזה מחוץ למשוואה הם לא יוכלו לתבוע מדינה אחת, בלי עזה. לכן אני בעד התוכנית". מעריב, 12 בנובמבר 2004.

⁴¹ ראיון שערכה קבוצת המשבר, וושינגטון, דצמבר 2004.

⁴² ראיון שערכה קבוצת המשבר עם כרמל שרמה, תל אביב, 27 ביוני 2004.

⁴³ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם אופיר אקוניס, דובר לשעבר של סיעת הליכוד בכנסת (1999 – 2001) ויועץ לבנימין נתניהו, תל אביב, 10 ביוני 2004.

⁴⁴ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם חבר הכנסת גדעון סער, תל אביב, 13 בספטמבר 2004.

⁴⁵ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם כרמל שרמה, תל אביב, 27 ביוני 2004.

שבהם נותן כל צד התחייבויות הדדיות ומצדיק את מעשיו על בסיס נכונותו של הצד האחר לעמוד בהתחייבויותיו שלו. במובן הזה, ההיסטוריה נצבת לצדו של שרון: הסכמים דו-צדדיים בין ישראלים לפלסטינים לא הניבו את התשואה המצופה מהם; בכל המקרים, למעשה, החל מאוסלו, שני הצדדים חשו מרומים: הפלסטינים לא ספקו בטחון, הישראלים לא ספקו את סוף הכבוש.

במקרה של נסיגה ישראלית מעזה, הרבה יותר סביר שמשא ומתן יסבך את העניינים מאשר יקל עליהם. ואמנם, במצב כזה שני הצדדים היו כנראה משיגים פחות מאשר בפעולה חד-צדדית. הרשות הפלסטינית (רש"פ) היתה מעלה דרישות (כמו שינוי תואי גדר ההפרדה, הקפאת בניה בהתנחלויות או נסיגות קרקעיות נוספות בגדה המערבית) שראש הממשלה לא היה מקבל. באותו אופן, הרשות הפלסטינית היתה נדרשת להתחייבויות (כמו פרוק החמא"ס והג'האד האסלאמי, למשל) שהיא לא היתה יכולה לעמוד בהן. יתרה מכך, האופוזיציה היתה מתעוררת בקלות: מתנגדי השלטון יכולים במצב כזה לחלוק על תוכן העסקה, לטעון שהצד השני לא ישם אותה, או לעשות את שני הדברים גם יחד. 48 במסגרת חד-צדדית, לעומת זאת, שרון לא יואשם בהשענות על שתוף פעולה פלסטיני, ואבו-מאזן לא יצטרך לתרץ ויתורים לקהל בוחריו או לאופוזיציה באמצעות מה שעשתה ישראל. כפי שתומכי החד-צדדיות רואים זאת, בצדק מסוים, יש מעט מאד שניתן להשיג במשא ומתן שאי אפשר להשיג בלעדיו. 49 פקיד בכיר המתמצא בענין הסביר את הצורך לעקוף את המשא ומתן כדלקמן:

אנו ערוכים לסיים את ישום ההתנתקות החד-צדדית בסביבות ספטמבר/אוקטובר 2005. זה לא משאיר לפלסטינים מספיק זמן בכדי להשלים את הרפורמות הבטחוניות והחוקתיות השונות הנדרשות מהם במסגרת מפת הדרכים. למשל, הם לעולם לא יוכלו לאסוף את

משמעות רבה יותר, והוא המציע את הרמזים הברורים ביותר למטרה העומדת מול עיניו של שרון. החלטתו של שרון היתה מוצדקת כביכול כתגובה לשלטונו של ערפאת, כשההגיון המוצהר שלה היה שאם הפלסטינים אינם מוכנים לנקוט יד קשה כלפי קבוצות אלימות, אם אין להם מנהיגות הזוכה לאמון מצד ישראל – זאת אומרת, אם אין לישראל את הפרטנר לשלום שבו היא חפצה – אזי ישראל אינה יכולה להרשות לעצמה לחכות וחיבת לעשות ככל יכולתה על מנת להגביר בטחונה ולהתבדל דמוגרפית מן האוכלוסיה הפלסטינית.

למעשה, בעוד שיוזמתו של שרון הנה טריה ורעננה, ההיבט החד-צדדי שלה מושרש בשלוש אמונות ליבה הקשורות זו בזו, המסבירות מדוע סביר שהיא תשרוד את לכתו של ערפאת ואת הגעתו של אבו-מאזן. האמונה הראשונה, כפי שהוסבר, היא שאיפתו של שרון לשלוט בתהליך הדיפלומטי; בנטילתו את היוזמה הוא מונע מאחרים ליטול אותה. 46 בפעילות חד-צדדית, הוא מאמין, הוא היה מסוגל לחלץ מארצות הברית התחייבויות על צורתו של הסדר סופי, מה שהיה הרבה יותר קשה להשיג בהקשר של משא ומתן ישראלי-פלסטיני. האמונה השנייה היא חוסר האמון הישן והעמוק שלו כלפי הסדרים מוסכמים עם ערבים בכלל ועם פלסטינים בפרט. האמונה השלישית והחשובה ביותר היא אמונתו של שרון שאין שום סכוי לסיום הסכסוך עם הפלסטינים בקרוב, בלי קשר לשאלה מי עומד בראשם. הוא אינו יכול לדמין לעצמו את סיום הסכסוך בתנאים המקובלים עליו; באשר לתנאים שהוצעו על ידי קלינטון, ב'נוה, או על ידי רבים בקהילה הבינלאומית, הוא לא מוכן לקבל אותם (במיוחד בקשר למזרח ירושלים ולהיקף הנסיגה הישראלית מהגדה המערבית), ונראה שהוא משוכנע שהם יהפכו למתכון לא-יציבות נמשכת.

דן מרידור, השר מטעם הליכוד לשעבר, אמר לקבוצת המשבר ששרון "אינו מאמין בהסכמים. הוא לא יכבד הסכם, אז מדוע עליו להאמין שמישהו אחר יעשה כן? הוא לא מאמין בצולחה, אז למה לחתום על הסכם ולותר על קרקע לטובת שלום?". 47 אי אמון בהסכמים אינו מתורגם להאחזות בכל השטח הכבוש; במידה מסוימת, מתורגם אי האמון הזה ליחס ספקני למשאים ומתנים

⁴⁸ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם פרשן ישראלי, ירושלים, דצמבר 2004.

⁴⁹ לפי דיווח שהובא בעתון *הארץ*, שרון אמר לאחד מאלה שזוללו בו בליכוד שמה שחשוב לו הוא ההבנה שהושגה עם הנשיא בוש בנוגע לגושי ההתנחלות הישראליים, ולא שום הבנה אפשרית עם הפלסטינים. "יש לנו הסכם עם האמריקאים. אני מעדיף הסכמים עם האמריקאים על פני הסכמים עם הערבים". *הארץ*, 18 בפברואר 2005.

⁴⁶ התכנית "מחייבת את העולם לעסוק ברעיון שלנו. בתסריט שאנחנו כתבנו", ויסגלס *הארץ*, 8 באוקטובר 2004.

⁴⁷ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם דן מרידור, תל אביב, 8 ביוני 2004.

באופן מפורש, מבלי שמישהו מהם נאלץ להצדיק את מה שהוא עושה ביחס לאחר. 53

לדעתו של ראש הממשלה, זהו מאבק בין שתי תנועות לאומיות שסביר שיימשך כמה דורות; במקרה הטוב, הם יכולים להגיע למודוס ויונדי רגוע שסביר שיושג באמצעות סדרת צעדים חד-צדדיים מתואמים ששני הצדדים יכולים להשלים עמם, גם אם לא לחתום עליהם.

במובן הזה, נראה ששרון רואה את המטרה בהפיכת העימות לנהיל – דילול כחו של הרגש הלאומי הפלסטיני, שיפור תנאי חייהם של הפלסטינים, הקמת מדינה עם גבולות זמניים – כל זאת תוך הבטחת ההגנה על האינטרסים הבטחוניים והטריטוריאליים החיוניים לישראל ודחיית ההכרעה בנושאים המהותיים יותר. 54 חד-צדדיות הנה מפתח להישג שכזה, מכיון שהיא מאפשרת לישראל להתחמק מהתוצאה המועדפת על הפלסטינים מבלי לאלץ את הפלסטינים לקבל רשמית שום דבר שהוא פחות מכך. התוצאה הסופית תהיה הפיכת העימות לסכסוך גבולות פחות רווי יצרים ללא כמה מן הנושאים הקשים ביותר המונחים בבסיסו.

שרון "בונה מחסום בפני הפלסטינים בגדה המערבית, המהווה את השינוי היחידי הגדול ביותר בארץ מאז מלחמת ששת הימים. הוא מנסה לעקור כמה מן ההתנחלויות הישראליות שבנה בעזה ובגדה המערבית – משהו שאף ראש ממשלה ישראלי מעולם עוד לא עשה. הוא לא עושה את זה מכיון שהוא רואה שביל המוביל לשלום ממשמש ובא... הוא מנסה להכין את ישראל לעימות... שאת סופו אינו יכול לראות באופן". 55 כשהוא מונחה על ידי העקרון ש"מדיניות היא ענין לכוונן תמידי, שקילה זהירה של דעת הקהל הישראלית, של המציאות הכלכלית ושל האינטרסים של

הנשק עד אז. ישראל לא יכולה לחכות שנים, ויקח לפלסטינים שנים לעשות את מה שהם צריכים לעשות. 50

במסגרת תרחיש זה, ולמרות ששרון ועבאס יפגשו מעת לעת, הצעדים לא יהיו תוצאה של הסכם משותף אלא של יוזמה חד-צדדית. המתכונת, לדברי פקיד ישראלי, כבר תוכננה:

לא יהיו טכסים והצהרות. זהו תהליך שקט ובלתי רשמי. הוא החל כבר לפני זמן מה. נתנו לערפאת לצאת לפריס. תאמנו את הלוחות. אנו רוצים תזווה, לא הצהרות. אנו רוצים לראות דברים חיוביים קטנים שקורים בכל צד, כשכל שלב נבנה על השלב שקדם לו, עד שנגיע למצב שבו אפשר לעשות את הדברים הגדולים והקשים יותר. 51

במקרה של שרון, נראה שהתנגדות למשא ומתן וחוסר אמון בו מוצאים חיזוק באמונה שסוף אמיתי לסכסוך אינו בהישג יד ושהתכניות המסתובבות כעת – מתוה קלינטון או הבנות ז'נוה – אינן מקובלות מבחינתה של ישראל ולא יובילו לשלום יציב ובטוח. במלותיו של ויסגלס, "אריק [שרון] אף פעם לא האמין בהסדרי קבע. הוא לא האמין בזבנג וגמרנו. שרון לא חושב שאחרי 104 שנות סכסוך אפשר למצוא פיסת נייר שתסיים את העניין". 52 פרשן ישראלי סכם זאת כך:

הבה נניח ששרון ואבו-מאזן היו נפגשים, נושאים ונותנים. על מה בדיוק הם אמורים היו להתמקח? על גודלה של מדינה עם גבולות זמניים שהפלסטינים לא רוצים, או על צורתו של ההסכם הסופי ששרון לא מאמין בו? הדברים הרבה יותר פשוטים כפי שהם קורים עכשיו: שרון יכול לומר שהוא נסוג מחד-צדדית למען טובתה של ישראל, ואבו-מאזן יכול לומר שהוא משיב את החוק והסדר לטובת הפלסטינים. בדרך הזו, שניהם מתאמים את צעדיהם שלא

⁵³ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם פרשן ישראלי, וושינגטון, פברואר 2005.

⁵⁴ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם פקיד אמריקאי בכיר לשעבר, וושינגטון, פברואר 2005. בהתייחסו לכמה מהפתרונות שהועלו בשנת 2000, חבר כנסת מן הליכוד המקורב לנתניהו הודה בגלוי לב: "אנו יכולים לקרוא לזה מדינה פלסטינית, אך אל לנו להשלות את עצמנו ולחשוב שזה יהיה פתרון יציב. לפלסטינים אסור יהיה להחזיק צבא והמרחב האווירי שלהם יהיה בשליטתנו; במוקדם או במאוחר, הם יעמידו את ההגבלות האלו במבחן. ומדוע לא? אלה אינם מאפיינים של מדינה ריבונית!". ראיון שערכה קבוצת המשבר, תל אביב, דצמבר 2005.

⁵⁵ בנט, Bennet, ש.ם.

⁵⁰ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם פקיד בכיר, תל אביב, נובמבר 2004.

⁵¹ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם מקור בטחוני בכיר, 24 בנובמבר 2004.

⁵² "בשם מרשו", דאג, 8 באוקטובר 2004. בהערה חושפנית אחרת, ציין ויסגלס ששרון "מאמין שהעולם הערבי רואה את ישראל כאילוץ, ולא ישלים עם קיומה" דאג, 21 ביולי 2004. שרון עצמו הצהיר ש"הערבים עדיין אינם מוכנים... להכיר בזכותו הטבעית של העם היהודי למדינה יהודית עצמאית במולדת העם היהודי". בנט, Bennet, ש.ם.

VI. ההתנתקות ומתנגדיה

א. מיהם יריבי הליכוד?

הקולות הרמים ביותר נגד תכנית ההתנתקות עלו, שלא במפתיע, מקרב קהילת המתנחלים; האופן שבו יגיבו לפינוי עזה יכול בהחלט לעצב את עתיד התנחלויות הגדה המערבית. 59 אך ההתנגדות להתנתקות באה גם מקרב הליכוד עצמו. מועמדים המזוהים עם מחנה "המורדים" – השם הרווח לתאור אלה המתנגדים לתכנית – הבטיחו את תמיכתם של קרוב ל-40 אחוזים מקרב חברי מרכז הליכוד בבחירות הפנימיות לעמדות מפתח במפלגה שנערכו בנובמבר 2004; חשוב מכך, רוב מקרב חברי המפלגה הצביע נגד התכנית במשאל הפנימי בחודש מאי 2004. ההתנגדות מבוססת על תערובת סבוכה של שיקולי בטחון, אידיאולוגיה, קשר היסטורי לשורשי הליכוד ואופורטוניזם טקטי. רבים מתנגדים לשרון בחריפות באספות המרכז, אף על פי שהם מודים שבסופו של דבר הוא ינצח ולעתים אפילו תומכים בו באופן פרטי. שני מבקרים לשעבר של התכנית מתוך הליכוד, שר החוץ שלום ושרת החנוך לבנת, הצביעו בעדה ב-20 בפברואר אחרי שעוררו חשישות כבדים, בהותירם את שר האוצר נתניהו היחיד מבין ראשי המפלגה המתנגד לה. חברי כנסת מהליכוד המתנגדים להתנתקות בדרך כלל מטרידים את שרון ומנסים להציב מכשולים בדרכו, אך רק לעתים רחוקות מעלים תכנית חלופית.

ההתנגדות בליכוד משמעותית במיוחד בתוך המרכז. בהיותו הרבה יותר שמרן וקרוב לעמדות מסורתיות של הליכוד מאשר הציבור שמצביע לו כיום – רבים מחברי המרכז אמונים על המסורת הרויזוניסטית ורואים את עצמם כמגיני הליכוד הישן – מרכז הליכוד הוא מוסד בעל כח רב. חבריו קובעים את דרוג מועמדי המפלגה לכנסת במערכת הבחירות היחסית והחד-מחוזית הנהוגה בישראל. יצירת עוינות במרכז, במלים אחרות, יכולה להביא להתאבדות פוליטית. אך אפילו בתוך המרכז, ישנם סימנים לשינוי אטי וכואב. שרת המשפטים ציפי לבני, חברת כנסת מתונה מהליכוד, מעירה: "רק המיעוט אומר לא לפנות אף יישוב... אבל כשאני נפגשת עם חברי מרכז, הידועים כמתנגדים, ואומרת להם

ארה"ב", 56 נראה ששרון הפגין גמישות טקטית ראויה לציון בחותרו אל עבר מטרותיו הרחבות. 57

במילותיו של חבר ליכוד ותיק, שרון "רוצה לשפר את מצבה של ישראל. הוא רוצה הסכם שיקנה לישראל זמן. זה יכול היה להעשות באמצעות מפת הדרכים, זה יכול היה להתבצע במסגרת הסכם בינים ארוך-טוח. כעת זה יתבצע באמצעות צעד חד-צדדי, והוא מבין שבצעד שכזה יש לו יותר שליטה. בעסקה אתה צריך לתת יותר. בצעד חד-צדדי אתה יכול לקבוע את הפרמטרים. הוא רוצה לקנות זמן ולהפחית את הלחץ על ישראל". 58

⁵⁶ חסין (Agha) אגא ורוברט (Malley) מלי, "Three Men on a Boat", *The New York Times Review of Books*, 14 באוגוסט 2003.

⁵⁷ אחת הדוגמאות הבולטות ביותר לגמישות הזו היתה החלטתו הפתאומית לתמוך בגדר הפרדה, שבתחילה התנגד לה נמרצות. מרגע שהתברר שהוא לא יוכל לעמוד עוד בפני הלחץ הציבורי, שרון אמץ את הרעיון, תוך שהוא מעצב אותו בהתאם להשקפתו הפוליטית. דורי גולד, יועץ פוליטי לשעבר של נתניהו, טען שהגדר "יכולה להפוך לזרז בדרך לתוצאה סופית של הפרדה פוליטית שלא תהיה מבוססת על קוי 1967". *ג'רוזלם פוסט*, 15 בדצמבר 2003.

⁵⁸ ראיון שערכה *קבוצת המשבר* עם דן מרידור, תל אביב, 8 ביוני 2004.

⁵⁹ דו"ח של *קבוצת המשבר* שעתידי לראות אור בקרוב יעסוק במדיניות המתנחלים ובתגובות אפשריות לנסיגה מעזה.

ירפו. הם רוצים להרוס אותנו".⁶⁴ "חלק גדול מן הליכוד מרגיש שהמפלגה נגנבה על ידי אריאל שרון. הדבר נכון במיוחד לגבי ותיקים המאמינים בארץ ישראל. הם לא מסוגלים לותר על זה".⁶⁵ עבור התיקים, שרון הוא אורח בלתי קרוא ואכן, בהתחשב בשורשיו שלו כמפא"יניק – מפא"י היתה קודמתה של מפלגת העבודה – הוא תמיד היה. "הכל טמון בהיסטוריה האישית שלו. הוא עבד עם רבין. אנחנו מעולם לא האמנו לו".⁶⁶

בעוד שלנדאו מודה שסביר שהנסיגה תצא לפועל,⁶⁷ כמה מחתיקים נאחזים בתקוה ששלישית שרי הליכוד הסוררים – נתניהו, שלום ולבנת – יעמדו בפני ראש הממשלה, למרות שהם נחלו אכזבה מרה: "השרים האלה שתמכו בשלום הם בזיון, ואין להם עמוד שדרה, הם חסרי עמוד שדרה אידיאולוגי... הם יכלו לשים קץ לכל הסיפור, אך במקום זה הם העדיפו ג'ובים על פני עקרונות".⁶⁸

מנהיגות יהודית, שנוסדה בשנות ה-90, הנה גוש מלוכד וקולני הפועל במפורש לכנונה של מדינת הלכה - "מדינת כל יהודיה". היא משמשת כקבוצת לחץ המקדמת סדר יום מכסימליסטי בתוך הליכוד, ומנסה לגייס אנשים שלרוב אינם מצביעים למפלגה בבחירות הכלליות. תחת הנהגתו של משה פיגלין – שאמר על תכנית ההתנתקות ש"אף אחד לא יכול לגבור על רצון ה' להשאיר אותנו בעזה"⁶⁹ - היא מתנגדת בעקשנות להסכמי אוסלו ולמסירת כל אדמה ל"אויב". בראיתה את הציונות כאידיאולוגיה חילונית

שבסוף, הארץ תחולק, הם מקבלים את זה. הם רק אומרים לי: תדעי לך, את קורעת לנו את הלב".⁶⁰

בקרב אנשי השורות, קשר רגשי עתיק למתנחלים ולהתנחלויות עצמן העמים קשיים על מאמציו של שרון. ואמנם, הרגש ברור ומוחשי אפילו בקרב תומכיו של שרון המכירים בהכרחיות הנסיגה. "אני אוהב את 8,000 האנשים שם [בהתנחלויות העומדות להעזב], הם הציוניים האמיתיים ואני נושא את עיני אליהם. לאנשים יש קשר רגשי חזק לשטחים. עלינו לגמול אותם ממנו".⁶¹ אופים הרגשי של הקשרים האלה הוצג לראוה במהלך מסע ההתנגדות להתנתקות שקדם למשאל הליכוד במאס 2004. מתנגדי ההתנתקות ביקרו בכמעט 100,000 בתי-אב ופנו למצביעים ברמה האישית והרגשית. מסע ה"נגד" "עשה שימוש באלה שנפצעו במלחמה, אנשים שאבדו גפיים ובני משפחה. הוצגו תמונות מזעזעות. הם השתמשו בלחץ דתי ופסיכולוגי חזק ביותר על מנת לשכנע אנשים להצביע נגד".⁶² בעבור רוני מילוא, שר לשעבר מטעם הליכוד, הטקטיקות שבהן נעשה שימוש הגיעו לכדי "סחיטה רגשית".⁶³

קואליצית המורדים מונהגת על ידי עוזי לנדאו, הנחשב באופן כללי לחבר כנסת בהיר מבע, נאמן לעקרונותיו ובעל כישורים אינטלקטואליים. כקבוצה מבוזרת המאוחדת על ידי לא הרבה יותר מאשר עוינות כלפי התכנית, היא מורכבת משלוש סיעות:

הותיקים הם חברים בליכוד מזה זמן רב, שרבים מהם נמנו על פעילי המחתרות הרויזוניסטיות מימי קדם המדינה. הם דבקים במשנת הליכוד המסורתית של ארץ ישראל הגדולה, המתנגדת לנסיגות טריטוריאליות ולמדינה פלסטינית. במילותיו של מנהיג מערך הותיקים, "אני לא מאמין לפלסטינים ולעולם לא אסמוך עליהם. הם חבורות של רוצחים. לעולם לא יהיה שלום עמם. לעולם נאלץ לחיות על חרבנו. אפילו אם ניתן להם את ירושלים, הם לא

⁶⁴ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם אלי שטרית, תל אביב, 1 בדצמבר 2004.

⁶⁵ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם כרמל שרמה, תל אביב, 27 ביוני 2004.

⁶⁶ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם אלי קורנפלד, חבר מרכז הליכוד ומנהיג קבוצת דרכך דרכנו, תל אביב, 22 ביוני 2004.

⁶⁷ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם השר דאז עוזי לנדאו, תל אביב, 14 בספטמבר 2004.

⁶⁸ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם אלי שטרית, תל אביב, 1 בדצמבר 2004. זה נאמר לפני הצבעתו של נתניהו בממשלה. אולם אפילו זה, לא סביר שירגיע את המורדים. כפי שאמר לנדאו לאחר ההצבעה, "שרי הליכוד שהצביעו נגד התכנית נוהגים בצביעות. מצד אחד הם מתנגדים לתכנית, אך מצד שני הם תומכים בממשלה הנתמכת בקולות השמאל והערבים" על מנת להעביר את ההחלטה בכנסת. דאג, 21 בפברואר 2005.

⁶⁹ דווח בחדשות הערוץ הראשון של הטלוויזיה הישראלית ובאתר האינטרנט של ערוץ 7, 15 בנובמבר 2004.

⁶⁰ בראיון שערך יוסי ורט, "היו שלום, ותודה על התמיכה", דאג, 26 בנובמבר 2004.

⁶¹ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם לוי שטרית, חבר מרכז הליכוד ותומך של שרון, פתח תקוה, 24 ביוני 2004.

⁶² שם.
⁶³ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם רוני מילוא, תל אביב, 7 ביולי 2004.

מתוכננת כעת יש סכנה שתוביל בדיוק אל עבר היוזמה הזו. הקריאה לשרון לחזוץ את הטרור לפני שהוא נותן אדמות כלשהן מהדהדת בקרב קהל בוחרים שאינו סומך על ערבים. העובדה שתכניתו של שרון אינה דורשת שום תמורה אמיתית מהפלסטינים מדאיגה במיוחד, מכיון שהיא נתפשת כמתן גמול לטרור ולפיכך מעודדת התקפות עתידיות. יתר על כן, הקבוצה מזהירה שישראל עלולה בקלות לאבד שליטה על התהליך מרגע שיתחיל, כשהנסיגה מעזה תשמש תקדים לנסיגות רבות נוספות. החשש הזה מתחזק עקב רתיעתו או אי-יכולתו של שרון לתאר את מטרתו בבהירות, ועקב הטיעונים הסותרים פעמים רבות שהוא ויועציו העלו בפני קהלים שונים: בפני הליכוד, הם הציגו את התכנית כשיטה להתחכם לפלסטינים ולעקוף את מפת הדרכים; 72 בפני בני שיחם האירופאים ואנשי מפלגת העבודה הם הציגו את התכנית כשיטה לפרימת כבלי הכיבוש וכירית פתיחה לישום מפת הדרכים. 73 "אני לא יודע מה מטרתו הסופית. זו חידה. שרון צריך לשים את הקלפים על השולחן". 74 עבור רבים במפלגה, בין אם מתונים או אנשי הקו הנוקשה, שינויי המדיניות הפתאומיים בשנה החולפת הובילו ל"משבר זהות". 75 במילותיו של חבר כנסת מהליכוד, "הקפיצה ששרון עשה היתה גדולה מדי ומהירה מדי". 76

בעוד שמהות התכנית עוררה ביקורת אמיתית בתוך המפלגה, הרי שההתנגדות לה הנה טקטית בחלקה, הן בנובעה משגיאותיו הטקטיות הגסות של שרון והן בשקפה שיקולים טקטיים של מבקריו העיקריים בליכוד. מצד אחד, אי המנעותו של שרון

שמטבעה מקבלת פשרה טריטוריאלית, מנהיגות יהודית רואה הבדל קטן מאוד בין שרון לבין רוב יריביו בליכוד. "אפילו עוזי לנדאו יתנהג באותה דרך כמו שרון אם יהיה לראש ממשלה. אנו החלופה היחידה. הם, מנהיגות הליכוד הנוכחית, כבר הסכימו למדינה פלסטינית, וההבדלים הם טקטיים – כמה לתת וכיצד". 70

בעיני חברי ליכוד רבים, זוהי קבוצה פונדמנטליסטית ומסוכנת, הזרה למפלגה ושנסתה לבצע מה שניתן להגדיר כהשתלטות עוינת. על פי רוב ההערכות, פקדה הקבוצה כ-10,000 מתוך כלל 193,000 חברי הליכוד. זה אפשר לה להבטיח את תמיכתם של 130 מתוך 3,000 חברי המרכז. למרות שמדובר בפחות מ-5 אחוזים מכלל חברי המרכז, הרי שלהט, דבקות וארגון חזק מקנים להם השפעה החורגת בהרבה ממספרם, במיוחד בהצבעות מעוטות משתתפים במרכז (בממוצע מגיעים רק 600 עד 800 חברים לאסיפות של מרכז הליכוד), כמו למשל זו שדנה בתכנית ההתנתקות. במשאל הפנימי במפלגה על התכנית הזו, השתתפות כללית נמוכה נתנה ל"מנהיגות יהודית" ולחברי מרכז אחרים שהתנגדו לתכנית משקל גדול מאד יחסית לחלקם במרכז.

הקבוצה השלישית היא פחות סיעה מאורגנת מאשר מיצגת רגשותיהם של חברי ליכוד שמרנים ומסורתיים – רבים מהם תושבי עיירות הפיתוח והשכונות העניות – המקבלים את העובדה שמדינה פלסטינית קום תקום, שותפים לשאיפתו של שרון להגביל את היקפה, אך אינם חשים בנוח עם גישתו. מבין השלוש, קבוצה זו היא המשמעותית ביותר עבור שרון הן עקב משקלה המספרי והן משום שהיא עדיין נתנת לשכנוע. תומך של שרון מקונן על כך שרבים מהם פשוט לא מבינים את ה"פואנטה" – הרעיון – שבתכנית. 71 בעיניהם, התנתקות חד-צדדית לא רק שאינה שומטת את הקרקע מתחת ליוזמת ז'נוה, אלא שכפי שהיא

⁷² ראיון שערכה קבוצת המשבר עם לוי שטרית, פתח תקוה, יוני 2004.
⁷³ בןשןבה לביקורת שהופנתה אליו מצדו של השר שרנסקי, השיב שרון: "לא תהיה התחלה אוטומטית מצדנו ב[ישום] מפת הדרכים. אנו נפנה למפת הדרכים רק כאשר תעשה הרשות הפלסטינית את כל מה שהתחייבה לעשות, כמו עצירת ההסתה, פרוק ארגוני הטרור, עריכת רפורמות והפסקת האלימות" – פרשנות מעניינת, מכיון שאלה בדיוק ההתחייבויות הפלסטיניות במסגרת מפת הדרכים, האמורות להתבצע במקביל למילוי ישראל את מחויבויותיה שלה. האריז, 21 בפברואר 2005.

⁷⁴ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם חבר הכנסת יולי אדלשטיין, תל אביב, 30 ביוני 2004.

⁷⁵ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם תומר אשבל, פעיל פוליטי וחבר מרכז הליכוד, ראש העין, 18 בינואר 2004.

⁷⁶ שערכה קבוצת המשבר עם חבר הכנסת יולי אדלשטיין, תל אביב, 30 ביוני 2004.

⁷⁰ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם מיכאל פואה, פעיל בקבוצת "מנהיגות יהודית", תל אביב, 17 ביוני 2004.

⁷¹ במהלך תקופת הנהגתו, וידא מנחם בגין שיסודות משיחיים אלה ישארו מחוץ למפלגה. ראיון שערכה קבוצת המשבר עם דן מרידור, תל אביב, 8 ביוני 2004.

ההתנחלויות, ויצירת מדינה פלסטינית, ומכיון שתכנית ההתנתקות מקדמת את שלוש המטרות, ההתעמתות אתה היא משימה מפרכת.

במידה שהשקפות חלופיות על האופן שבו יש להתמודד עם הסכסוך הישראלי-פלסטיני אכן עולות, אף אחת מהן לא נהנית עד עתה מתמיכה פוליטית משמעותית. עם זאת, עצם העובדה שהן נדונות, אפילו בשוליים, היא סימן לאי-נחת מתמשך בתוך הליכוד מרעיון פתרון שתי-המדינות כפי שהוא מובן על פי רוב על ידי הקהילה הבינלאומית. כמה מהפתרונות הרדיקליים יותר – כמו העברות אוכלוסיה – נשארים על פי רוב בגדר מחשבות כמוסות, מכיון שהן נתפשות בציבור הרחב כבלתי לגיטימיות פוליטית או בלתי מעשיות. אך פתרונות אחרים ראויים לאזכור:

קנטוניזציה: במסגרת השיטה הזו, שנהנית מתמיכה מוגבלת בלבד, הארץ שביין נהר הירדן לים התיכון תחולק למספר קנטונים, כשרובם מיושבים על ידי רוב יהודי (בגרסה מסוימת אחת מתוכננים שמונה קנטונים יהודיים ושניים פלסטיניים: עזה והגדה המערבית). חלוקה זו של מדינה אחת לאזורי בחירה, מתוך כוונה לתת יתרון פוליטי לקבוצה מסוימת, תגביל את הייצוג הפלסטיני תוך הבטחת רוב יהודי בכנסת. מבחינת *הותיקים* של הליכוד, יכולה הקנטוניזציה לתת "אוטונומיה מלאה לפלסטינים. הם עושים מה שהם רוצים, ואנחנו לא ננהל להם את החיים. אך לא יכולות להיות להם מדינה ועצמאות. לא יכול להיות להם צבא".⁷⁹ חבר כנסת מהליכוד אמר לקבוצת המשבר: "מה ששרון חושב עליו הוא משהו ששום פלסטיני בעל כבוד עצמי לא יוכל לקרוא לו מדינה, מכיון שלא יהיו לה סממנים בסיסיים של ריבונות, כמון הזכות להחזיק בצבא. עדיף להיות הגונים מאשר ליצור ציפיות שוא שיהיו מתכון לאי-יציבות בכך שיובילו פלסטינים לערער על המגבלות האלו".⁸⁰

מהתייעצות, שהצנתו הגלויה לעין ונסינו לדחוף את התכנית בכח במוסדות המפלגה הרגיוזו בברור פעילי מפלגה, חברי כנסת ושרים בכירים כאחד. 77 מצד שני, כמה מתנגדים פעלו יותר מאימת עונשם של חברי המרכז מאשר מתוך שכנוע; רבים מבין חברי הכנסת החדשים ראו הזדמנות לנסות להתחבב על חברי מרכז, ובכך להבטיח לעצמם דרוג גבוה יותר ברשימת הליכוד לכנסת בבחירות הבאות.

טקטית באותה מידה נראית גם עמדתם של שלושת שרי הליכוד הבכירים ביותר שהסתייגו מן התכנית, או לחילופין קראו להעמדתה למשא ומתן עם הפלסטינים או למשאל עם – בשני המקרים הם ניסו להביע את התנגדותם, לשמור אמונים ליסודות היותר שמרניים במפלגה ולעכב את ישום התכנית מבלי להראות בלתי מתואמים עם כלל הציבור או עם ארצות הברית. פעולות איזון אלו היו ברורות וגלויות בעיקר במקרה של נתניהו – היחיד מבין השלושה שהצביע "נגד" ב-20 בפברואר – במידה רבה מכיון שהוא רואה את עצמו ראש הממשלה הבא – מטרה שלשם השגתה עליו להראות בעיני הימין כנושא דגלו ועל ידי הציבור הרחב והקהילה הבינלאומית כמנהיג מפוכח המסוגל לפעולה נחרצת. "הוא עומד בפני התלבטות אמיתית: מצד אחד הוא לא רוצה לאבד את הימין; מצד שני, הוא מבין שהוא מסתכן באיבוד כלל הציבור".⁷⁸ עמדתו בענין ההתנתקות יכולה להיות כן השיגור למסע הבחירות שלו לראשות הממשלה, או סוף המסע הזה.

ב. מה מייצגים המורדים?

חולשה עיקרית של מתנגדי ההתנתקות היא העדרה של חלופה אמינה, מה שמסביר מדוע התמקדו רבים בהבדלים טקטיים (קריאה לנסיגה מוסדרת במקום נסיגה חד-צדדית), בטיעוני נוהל (קריאה למשאל עם), או בתוצאות בלתי צפויות (טענה שנסוגה חד-צדדית תעודד אלימות). כיום, רובו הגדול של הציבור הישראלי מאמין בנחיצות הנסיגות הטריטוריאליות, פינוי

⁷⁹ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם אלי שטרית, תל אביב, 1 בדצמבר 2004.

⁸⁰ ראיון שערכה קבוצת המשבר, תל אביב, אוקטובר 2004. סגן ראש הממשלה, אהוד אולמרט, דחה את הרעיון בתוקף: "תוכנית הקנטונים יוצרת מצב שהעולם לא מוכן לחיות איתו, ובצדק, כי היא לא יוצרת רציפות טריטוריאלית, לא נותנת לפלשתינים את הבסיס המינימלי הדרוש כדי להסדיר לעצמם חיים עצמאיים במסגרת ריבונית משל עצמם. היא בעצם הופכת אותם למשהו, סלח לי על ההשוואה המרגיזה, דמוי דרום-אפריקה לשעבר, והעולם לא יחיה עם זה". כן, "זה או אני או ביילין", שם.

⁷⁷ ראיונות שערכה קבוצת המשבר עם אהוד דנוך, יועצו לשעבר של השר סילבן שלום, תל אביב, 10 ביוני 2004; עם אופיר אקוניס, דובר סיעת הליכוד בכנסת לשעבר ויועץ לבנימין נתניהו, תל אביב, 10 ביוני 2004; עם רונן משה, יועצו של עוזי לנדאו, תל אביב, 17 ביוני 2004; ועם חבר הכנסת יולי אדלשטיין, תל אביב, 30 ביוני 2004.

⁷⁸ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם אטילה שומפלבי, כתב אתר האינטרנט Ynet, תל אביב, 6 בספטמבר 2004.

בתוך הליכוד מודים שהרעיון נדון בתכיפות הולכת וגוברת – למרות שבחשש מסוים – בחוגי המפלגה, ובכלל זה על ידי חברים מובילים כמו נתניהו. כפי שליכודניק אחד מנסח זאת, "אנשים אוהבים את זה ומדברים על זה, אך רבים אומרים שאנו לא יכולים לדון בזה מכיון שזה נשמע גזעני".⁸⁴ להצדקת התענינותו, תומך של נתניהו הסביר ש"אם אנו מביאים את הטיעון הדמוגרפי עד למסקנתו ההגיונית, אין שום סיבה להפסיק לשרטט מחדש את הגבול על קוי 1967".⁸⁵

□ **אופציות אזוריות:** חלק מהמאמינים שלא יכולות או שלא צריכות להיות שתי מדינות בין הים התיכון לנהר הירדן מעדיפים להסתכל מעבר למרחב הזה, במיוחד לעבר ירדן. מה שידוע כאופציה הירדנית – שבמסגרתה פלסטינים, בעודם נהנים ממספר זכויות תושבות אישיות בישראל, יהיו בעלי זכות הצבעה בירדן – זוכה בתמיכה מסוימת, כשליכודניקים רבים רואים את איגודה הסופי של פלסטין עם ירדן כבלתי נמנעת.⁸¹ פתרונות אזוריים מפורטים יותר נדונו גם על ידי גיורא אילנד, ראש המועצה הישראלית לבטחון לאומי. טיעונו בזכות שינוי כיוון רדיקלי שכזה מבוסס על ההכרה בכך שהשגת פתרון יציב דורשת חשיבה מעבר לשטח ההיסטורי של ארץ ישראל המנדטורית מכיון שישראל לא תותר על מספיק שטח מהגדה המערבית על מנת לספק את הפלסטינים, ולפלסטינים אין מספיק אדמה בעזה על מנת לענות על צרכיהם הדמוגרפיים. לדעתו, חילופי שטחים בין ישראל לבין מצרים (שיגדילו את רצועת עזה ויספקו קשר יבשתי בין מצרים לבין ירדן) מצד אחד ובין ישראל לבין פלסטין (שטח בגדה המערבית בתמורה לשטח בנגב) מצד שני, יאפשרו לישראל להחזיק בכמה אזורים חיוניים של הגדה המערבית, להרחיב את מימדיה של עזה, ולעזור למצרים כלכלית. למרות שנאמר שאילנד מדבר רק בשם עצמו, הרעיון זכה ל מסוימת בקרב הממסד הבטחוני הישראלי והליכוד⁸² – בעוד שנדחה על הסף על ידי המצרים.⁸³

□ **גבולות דמוגרפיים:** כיום, נראה שזו החלופה הפופולרית ביותר להסדרי שתי-המדינות בסגנון ז'נוה בקרב ליכודניקים מן השורה. במסגרת ההצעה הזו, ישראל תיסוג מחלקים מהגדה המערבית (במיוחד מהתנחלויות מבודדות) ומעזה ותשנה את גבולותיה כך שלא יכללו בהם קהילות ערבים ישראלים החיים בסמיכות לקו הירוק. גישה זו לוקחת את החד-צדדיות עד קיצוניות, בשימושה ברעיון של חילופי שטחים על מנת להבטיח "רוב יהודי". גורמים

⁸⁴ ראיון שערכה *קבוצת המשבר* עם כרמל שרמה, תל אביב, 27 ביוני 2004.

⁸⁵ *גרזולם פוסט*, 16 בדצמבר 2003. אולמרט שב והביע התנגדות תקיפה. כשנשאל על הרעיון להעביר את העיר הערבית טיבה למדינה הפלסטינית, הוא הזהיר: "טייבה היא חלק בלתי נפרד ממדינת ישראל בגבולות שכל העולם מכיר בהם. ברגע שנערער על תקפותם של הגבולות ההם, אנחנו נהיה המפסידים. ואת זה אני לא רוצה". *מקור ראשון*, 14 במאי 2004.

⁸¹ ראיון שערכה *קבוצת המשבר* עם איתן דור-שב, ממובילי המסע נגד ההתנתקות במשאל הפנימי בליכוד. ירושלים, 24 בנובמבר 2004.
⁸² ראיון שערכה *קבוצת המשבר* עם רונן משה, תל אביב, 17 ביוני 2004.
⁸³ "הישראלים יכולים לחלום כמה שהם רוצים. זה לעולם לא יקרה". ראיון שערכה *קבוצת המשבר* עם פקיד מצרי בכיר, פברואר 2005.

להשתמש בשמות או לחתום על הסכמים מכיון שברור לנו שהפלסטינים לא יקבלו זאת רשמית, בין השאר מכיון שהם חוששים שארה"ב וישראל יקשרו קשר להפוך את המצב הזה למצב קבע. אך יכול להיות לנו מצב שבו המנהיגות הפלסטינית מקבלת במשתמע את המציאות בשטח ומנצלת את הזמן לבנות מחדש את החברה ואת המוסדות שלה ולהתכונן לעתיד.⁸⁷

את מה שיבוא אחרי ההתנתקות, האמורה להתחיל ב- 20 ביולי 2005 ולהסתיים ששה חדשים לאחר מכן (כשפניו ההתנחלויות עצמן אמור להתרחש בששת השבועות האחרונים), קשה הרבה יותר לצפות. הליכוד עבר מפנה, אך לא עד כדי קבלת מתוה הנשיא קלינטון מדצמבר 2000, שלא להזכיר את הבנות ז'נוה או את הקונסנזוס הרווח בקרב חלק נכר מן הקהילה הבינלאומית שישראל חייבת לסגת מכל השטחים הכבושים, להוציא שינויים בהסכמה החדית. כפי שתואר קודם לכן, ישנם סימנים – בראש ובראשונה בתואי גדר הפרדה 88 – לכך שראש הממשלה שרון מבין את הצורך בנסיגה הרבה יותר משמעותית מן הגדה המערבית, הגם שהוא נותר סקפטי בקשר לסכוי לחתום על הסכם לסוף הסכסוך. 89 באותו אופן, גם בקרב מנהיגות הליכוד נראה שישנה רגיעה גוברת מרעיון נטישת רוב הגדה המערבית. אמנם, כפי שהוזכר לעיל, הליכוד שוקל את נטישת בקעת הירדן, שפעם היתה מקודשת. אפילו כמה חלקים של מזרח ירושלים מונחים עכשיו על השולחן באופן בלתי מפורש: עקב שיקולים דמוגרפיים, החלו מספר חברי מפלגה לפקפק באשר לשליטתה של ישראל בשכונות ערביות. 90 "אתה יכול לחלק את ירושלים אם צריך –

V. סכום: התנתקות – ומה הלאה?

חודשים ספורים בלבד מפרידים בין החלטת הממשלה לבין ישומה בפועל, עם מספר מכשולים פוטנציאליים לאורך הדרך – התנגדות המתנחלים, התלקחותה מחדש של אלימות ישראלית-פלסטינית בעזה, ההצבעה על התקציב וכמובן, האיומים המתמידים על חייו של ראש הממשלה. אך לעת עתה, נראה שהקרב הפוליטי בארץ בכלל – וחשוב לא פחות, בתוך הליכוד – הסתיים בהכרעה.

זהו הישג לא מבוטל, שלפני שנים ספורות בלבד קשה היה לנבא אותו, לאור מקורותיו האידיאולוגיים של הליכוד ודרכו של שרון עצמו. ההישג יכול להזקף לא מעט לזכות עקשותו הצרופה של שרון ולזכות שינוי יסודי ביחס הישראלי למפעל ההתנחלות, שכיום נתפש הרבה יותר כנטל מאשר כנכס לבטחון האומה. ההישג בא גם בזכות המציאות המשתנה בשטח, כולל ההתקוממות הפלסטינית והעדרה בשלב זה של כל חלופה אמינה לרעיון הנסיגה הטריטוריאלית, הכוללת גם פינוי התנחלויות.

אם בוחנים את מילותיו ואת מעשיו של שרון ואת מה שנאמר בראיונות רבים עם כמה מיועציו, אזי מתחילה להתבהר תמונת המצב שלאחר ההתנתקות. במסגרת תרחיש הכולל ביצוע של הנסיגה בשקט יחסי, תהיה בידי הפלסטינים השליטה על עזה ועל כ- 50 אחוז מהגדה המערבית, מצבם ההומניטרי ומצבם הבטחוני ישתפרו מאד, תקבל "סמיכות תחבורתית" שתגדל למקסימום באמצעות מנהרות, גשרים וכיוצא בזה, קשרי הגדה המערבית עם ירדן והקשרים בין עזה למצרים יעמיקו ויחזקו, וישראל תלך לבחירות. זה יספק, בעיני אנשי ממשל ישראליים, הפוגה הכרחית ממהלכים נוספים.⁸⁶

איננו צריכים לתת למצב הזה שם – הוא לא צריך לקבל הצדקה בעסקה כלשהי. אך תהיה לנו, למעשה, מדינה פלסטינית בגבולות זמניים. אנו אפילו נכבד את ריבונותם ונמנע מפשיטות בשטחים שבשליטתם. איננו יכולים

⁸⁷ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם דרג בטחוני בכיר, ינואר 2005.
⁸⁸ התואי שאושר על ידי הממשלה ב- 20 בפברואר 2005 מותיר בין 7 ל- 8.5 אחוזים מן הגדה המערבית בין הגדר לבין הקו הירוק. זהו שטח קטן משמעותית מן ה- 15 עד 16 אחוזים שאמורים היו להכלא בתכנית המקורית. הארץ, 18 בפברואר 2005.

⁸⁹ כפי שניסח זאת בנט, תכניתו של שרון "תכיר באפשרות לסוג מוגבל כלשהו של מדינה פלסטינית אך גם באי-הסבירות של השגת איזשהו שלום עם הפלסטינים". בנט Bennet, שם.

⁹⁰ הבולט ביותר מבין חברי המפלגה האלה הוא סגן ראש הממשלה אולמרט, שכשהיה ראש עיריית ירושלים היה ידוע בעמדותיו הנוקשות. בדיון בשאלה האם יוכלו הפלסטינים ממזרח ירושלים להצביע בבחירות האחרונות לרשות הפלסטינית, הוא אמר: "כל מה שאמור להשאר חלק ממדינת ישראל לא יכול להיות חלק מתהליך ההצבעה. אם ישנה שכונה שאיננה אמורה להשאר תחת ריבונות ישראלית בעתיד, אין סיבה שתושביה לא יצביעו". הארץ, 15 בנובמבר 2004.

⁸⁶ כשנשאל אודות האפשרות להתנתקות ישראלית נוספת, אמר מקור בטחוני ישראלי בכיר לקבוצת המשבר ש"לוח הזמנים הפוליטי לא מאפשר זאת. הבחירות אמורות להערך אחרי יסוף תכנית ההתנתקות החד-צדדית... רק אחרי נובמבר 2006 ניתן יהיה לנקוט בצעדים מדיניים משמעותיים". ראיון שערכה קבוצת המשבר, תל אביב, ינואר 2005.

כל זה מצביע על המבוכה הגדולה הצפויה בעקבות ההתנתקות. לעת עתה, זה יכול להיות נוח. חוסר בהירות בנוגע ליום שאחרי אמור לעזור לשרון לקדם את תכנית ההתנתקות, להסוות את עומק התהום המפרידה בין חזונו של שרון לחזונו של אבו-מאזן לטוח הארוך, ולחסוך לממשל האמריקאי את הויכוח הקשה שממנו הוא מעדיף להמנע. ואמנם, יש היום סיבה טובה להתמקד באתגרים המידיים, החל בתכנון נסיגה שקטה ומוצלחת, עבור בחיזוק המנהיגות הפלסטינית החדשה, ועד להקמה מחדש של המבנים הכלכליים, הפוליטיים והמוסדיים הפלסטיניים.

מבחינה זו, מיצגת ההתנתקות הישראלית נקודת מפגש ראויה לציון של האינטרסים הפלסטיניים והישראליים המידיים. היא משקפת גם התפתחות משמעותית בתוך המפלגה הבולטת בישראל כיום, הליכוד. אך סביר שהפירות שתניב ההתנתקות יהיו קצרי מועד. אמנם, במידה שתכנית ההתנתקות הנה חבילה המכילה יותר מאשר את הנסיגה עצמה, יש לראות את תוצאותיה המשמעותיות לאור כמה מחסרונותיה כבר עתה: בנית גדר ההפרדה בשטחי הגדה המערבית, בניה בירושלים המזרחית וסביב לה ופיתוח רשת הכבישים, גורמים המסכנים את הפופולריות של ההנהגה הפלסטינית החדשה וחשוב יותר, מעמידים בסכנה את הסכויים להקמתה של מדינה פלסטינית בת קימא. ישנן גם עלויות אחרות, כאשר התשוקה המובנת לראות את שרון מצליח במאמציו עלולה להוביל רבים – בישראל ובחוץ לארץ – לעצום עין מול תנופת ההתנחלות, המנוגדת למפת הדרכים.

באשר לעתיד, הרי שמרגע שישראל תבצע את ההתנתקות, יתבעו הפלסטינים בקול שיבה לשיחות על הסדר הקבע, והישראלים ירתעו מכך. אם יתחיל משא ומתן, הפלסטינים יקראו לתוצאה כמו בתאבה, בעוד הישראלים, בנסיבות הנוכחיות, יתעקשו על הסכם בינים ארוך טווח – ויישמו אותו חז צדדית, אולי, אם השיחות יכשלו. רצון ישראלי/פלסטיני משותף בהתנתקות המידית לא צריך להסוות אי-הסכמה בטוח הארוך יותר על הצעדים הבאים. יש לתת את הדעת לאופן שבו ימשך התהליך מרגע שההתנתקות תצא לפועל, לבל ימצאו את עצמם הצדדים במבוי סתום אסטרטגי נוסף, על ספו של עוד עימות אסטרטגי.

בקצרה, לא יאה זה מספיק לדחות את המחשבה על מה שיבוא עם ההתנתקות ובעקבותיה עד אחרי שהיא תצא אל הפועל. אין זו משימה קלה כל עיקר, בדורשה פעולה מאוזנת ועדינה, הכוללת

אך יהיה עליך להכין את העם לכך; אתה צריך להכין את המפלגה שלך לדברים כאלה".⁹¹ פעיל נגד ההתנתקות העיר במרירות ש"הויכוח בתוך הליכוד כיום הוא ויכוח בין מנתחים, לא בין אידיאולוגים. זה ויכוח מה כן לחתוך ומה לא לחתוך. יש האומרים שיהיה עלינו לאבד יד; אחרים טוענים שיש צורך לחתוך רק כמה אצבעות".⁹²

אך נראה שלא שרון ולא מרבית חברי הליכוד מאמינים שניתן להתגבר בעתיד הקרוב על הפער בין ישראלים לבין פלסטינים בנושא ירושלים, המקומות הקדושים, גבולותיה ואופיה של הריבונות הפלסטינית. "ברור שהמקום שבו היה לליכוד הכי קל להתחיל הוא עזה. אין ויכוח על עזה; היא לא נחשבת קדושה. לגבי הגדה המערבית – זו כבר אופרה אחרת".⁹³ כפי שמנסה זאת גורם בטחוני אחד, "ההסדרים הטריטוריאליים והבטחוניים שנדונו בקמפ-דייב ובתאבה היו כנראה אשליה כבר אז; הם בהחלט אשליה כעת".⁹⁴

ההתנגדות להסכם בנוסח קלינטון או ז'נוה מבוססת על סיבות בטחוניות, פוליטיות ואידיאולוגיות. בהתייחסו לנסיגה מ-95 עד 97 אחוזים מן הגדה המערבית, אמר מקור בטחוני בכיר לקבוצת המשבר ש"אין שום סכוי שישאל – לא תחת שרון ולא תחת שום ראש ממשלה אחר – תוכל לפנות קרוב ל-100,000 מתנחלים כפי שנדרש בהסכם כמו ז'נוה".⁹⁵ באופן דומה, כל דיון בביטול הריבונות הישראלית על הר הבית ועל האגן הקדוש בירושלים, כפי שהציע הנשיא קלינטון, הנו מחוץ לתחום בליכוד. כפי שגורס מקור יודע דבר, "היתי אומר שאנו יכולים לחלק את העיר ירושלים; איננו זקוקים לרבות מן השכונות בתוכה. אך העיר העתיקה, זה כבר קצת יותר מדי. כאן אנו חלוקים על קלינטון ועל ברק".⁹⁶

⁹¹ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם אהוד דנון, יועצו לשעבר של השר סילבן שלום, תל אביב, 10 ביוני 2004.

⁹² ראיון שערכה קבוצת המשבר עם איתן דור-שב, ירושלים, 24 בנובמבר 2004.

⁹³ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם רוני מילוא, תל אביב, 7 ביולי 2004.
⁹⁴ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם גורם בטחוני ישראלי בכיר לשעבר, שהיה בין הוגי תכנית ההתנתקות החד-צדדית, וושינגטון, פברואר 2005.

⁹⁵ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם גורם בטחוני ישראלי בכיר, ינואר 2005.

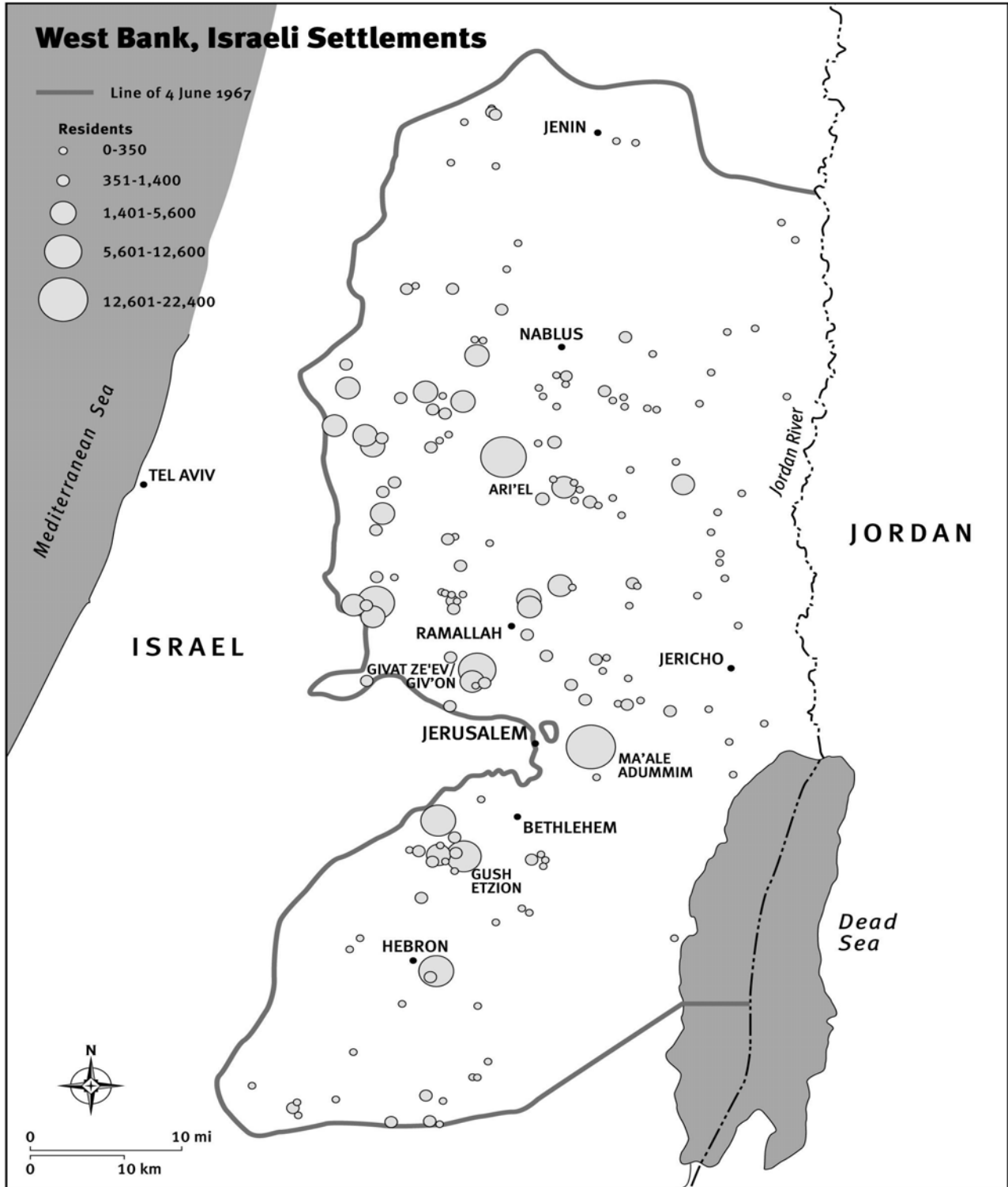
⁹⁶ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם פקיד בכיר, תל אביב, נובמבר 2004.

לחץ על ממשלת ישראל בענין ההתנחלויות ובנושאים אחרים המאיימים על סכויי המדינה הפלסטינית בת הקימא, מבלי לערער על יכולתו הפוליטית של שרון לבצע את הנסיגה. יש לתת לפלסטינים ערבויות מספיקות באשר לצורתו של הסכם הקבע מבלי להפחיד יותר מדי את הישראלים שתמכו באי-רצון בתכניתו של שרון על בסיס תחזיותיו שלו לגבי העתיד.

כל זה מעלה שתי נקודות חשובות שיש לקחת בחשבון עם התקדמות התהליך ועם הפגנת תמיכתה המוחשית של הקהילה הבינלאומית בנסיגה ישראלית. ראשית, על ארצות הברית ועל מדינות אחרות להזכיר לצדדים בתקיפות שהן לא יקבלו צעדים חד-צדדיים המכריעים מראש בסוגיות הקשורות בהסדר הקבע והעוללים למעשה למנוע את פתרונם, ולא יכירו בהם. שנית, עליהן לסמן את קווי המתאר להסכם הוגן וסופי. בכך, הצהרתו של הנשיא בוש מה- 21 בפברואר 2005 – שקראה להקפאת פעילות ההתנחלות, להקמת "מדינה פלסטינית חדשה בת קימא באמת, עם שטח רציף בגדה המערבית", ושהזהירה מפני "מדינה של שטחים מפוזרים" – היתה מפתיעה יחסית, ומבורכת מאד. יהיה צורך לצרף מעשים למלים, כמובן. אך לכל הפחות, מלים אלו הן התחלה טובה.

רבת עמון/בריסל, 1 במארס 2005

נספח א'
מפה של הגדה המערבית

נספח ב' אודות קבוצת המשבר הבינלאומית

The International Crisis Group (ICG) is an independent, non-profit, multinational organisation, with over 100 staff members on five continents, working through field-based analysis and high-level advocacy to prevent and resolve deadly conflict.

ICG's approach is grounded in field research. Teams of political analysts are located within or close by countries at risk of outbreak, escalation or recurrence of violent conflict. Based on information and assessments from the field, ICG produces regular analytical reports containing practical recommendations targeted at key international decision-takers. ICG also publishes *CrisisWatch*, a 12-page monthly bulletin, providing a succinct regular update on the state of play in all the most significant situations of conflict or potential conflict around the world.

ICG's reports and briefing papers are distributed widely by email and printed copy to officials in foreign ministries and international organisations and made generally available at the same time via the organisation's Internet site, www.icg.org. ICG works closely with governments and those who influence them, including the media, to highlight its crisis analyses and to generate support for its policy prescriptions.

The ICG Board – which includes prominent figures from the fields of politics, diplomacy, business and the media – is directly involved in helping to bring ICG reports and recommendations to the attention of senior policy-makers around the world. ICG is chaired by former Finnish President Martti Ahtisaari; and its President and Chief Executive since January 2000 has been former Australian Foreign Minister Gareth Evans.

ICG's international headquarters are in Brussels, with advocacy offices in Washington DC, New York, London and Moscow. The organisation currently operates nineteen field offices (in Amman, Belgrade, Bogotá, Cairo, Dakar, Dushanbe, Islamabad, Jakarta, Kabul, Nairobi, Osh, Port-au-Prince, Pretoria, Pristina, Quito, Sarajevo, Seoul, Skopje and Tbilisi) with analysts working in over 40 crisis-affected countries and territories across four continents. In Africa, those countries include Angola, Burundi, Côte d'Ivoire, Democratic Republic of the Congo, Eritrea, Ethiopia, Guinea, Liberia, Rwanda, Sierra Leone, Somalia, Sudan, Uganda and Zimbabwe;

in Asia, Afghanistan, Kashmir, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Indonesia, Myanmar/Burma, Nepal, Pakistan, Tajikistan, Turkmenistan and Uzbekistan; in Europe, Albania, Armenia, Azerbaijan, Bosnia and Herzegovina, Georgia, Kosovo, Macedonia, Moldova, Montenegro and Serbia; in the Middle East, the whole region from North Africa to Iran; and in Latin America, Colombia and the Andean region.

ICG raises funds from governments, charitable foundations, companies and individual donors. The following governmental departments and agencies currently provide funding: the Agence Intergouvernementale de la francophonie, the Australian Agency for International Development, the Austrian Federal Ministry of Foreign Affairs, the Canadian Department of Foreign Affairs and International Trade, the Canadian International Development Agency, the Dutch Ministry of Foreign Affairs, the Finnish Ministry of Foreign Affairs, the French Ministry of Foreign Affairs, the German Foreign Office, the Irish Department of Foreign Affairs, the Japanese International Cooperation Agency, the Luxembourgian Ministry of Foreign Affairs, the New Zealand Agency for International Development, the Republic of China Ministry of Foreign Affairs (Taiwan), the Royal Danish Ministry of Foreign Affairs, the Royal Norwegian Ministry of Foreign Affairs, the Swedish Ministry for Foreign Affairs, the Swiss Federal Department of Foreign Affairs, the Turkish Ministry of Foreign Affairs, the United Kingdom Foreign and Commonwealth Office, the United Kingdom Department for International Development, the U.S. Agency for International Development.

Foundation and private sector donors include Atlantic Philanthropies, Carnegie Corporation of New York, Ford Foundation, Bill & Melinda Gates Foundation, William & Flora Hewlett Foundation, Henry Luce Foundation Inc., John D. & Catherine T. MacArthur Foundation, John Merck Fund, Charles Stewart Mott Foundation, Open Society Institute, Ploughshares Fund, Sigrid Rausing Trust, Sasakawa Peace Foundation, Sarlo Foundation of the Jewish Community Endowment Fund, the United States Institute of Peace and the Fundação Oriente.

September 2004

נספח ג'

דו"חות וסקירות על המזרח התיכון וצפון אפריקה בהוצאת קבוצת המשבר הבינלאומית

ARAB-ISRAELI CONFLICT

A Time to Lead: The International Community and the Israeli-Palestinian Conflict, Middle East Report N°1, 10 April 2002

Middle East Endgame I: Getting to a Comprehensive Arab-Israeli Peace Settlement, Middle East Report N°2, 16 July 2002

Middle East Endgame II: How a Comprehensive Israeli-Palestinian Settlement Would Look, Middle East Report N°3; 16 July 2002

Middle East Endgame III: Israel, Syria and Lebanon – How Comprehensive Peace Settlements Would Look, Middle East Report N°4, 16 July 2002

The Meanings of Palestinian Reform, Middle East Briefing, 12 November 2002

Old Games, New Rules: Conflict on the Israel-Lebanon Border, Middle East Report N°7, 18 November 2002

Islamic Social Welfare Activism in the Occupied Palestinian Territories: A Legitimate Target?, Middle East Report N°13, 2 April 2003

A Middle East Roadmap to Where?, Middle East Report N°14, 2 May 2003

The Israeli-Palestinian Roadmap: What A Settlement Freeze Means And Why It Matters, Middle East Report N°16, 25 July 2003

Hizbollah: Rebel without a Cause?, Middle East Briefing, 30 July 2003

Dealing With Hamas, Middle East Report N°21, 26 January 2004 (Executive Summary also available in Arabic and in French)

Palestinian Refugees and the Politics of Peacemaking, Middle East Report N°22, 5 February 2004 (also available in Arabic and in French)

Syria under Bashar (I): Foreign Policy Challenges, Middle East Report N°23, 11 February 2004 (also available in Arabic and in French)

Syria under Bashar (II): Domestic Policy Challenges, Middle East Report N°24, 11 February 2004 (also available in Arabic and in French)

Identity Crisis: Israel and its Arab Citizens, Middle East Report N°25, 4 March 2004 (also available in Arabic)

The Broader Middle East and North Africa Initiative: Imperilled at Birth, Middle East Briefing, 7 June 2004 (also available in Arabic)

EGYPT/NORTH AFRICA*

Diminishing Returns: Algeria's 2002 Legislative Elections, Middle East/North Africa Briefing, 24 June 2002

Algeria: Unrest and Impasse in Kabylia, Middle East/North Africa Report N°15, 10 June 2003 (also available in French)

The Challenge of Political Reform: Egypt after the Iraq War, Middle East Briefing, 30 September 2003 (also available in Arabic)

Islamism in North Africa I: The Legacies of History, Middle East and North Africa Briefing, 20 April 2004 (also available in Arabic and in French)

Islamism in North Africa II: Egypt's Opportunity, Middle East and North Africa Briefing, 20 April 2004 (also available in Arabic and in French)

Islamism, Violence and Reform in Algeria: Turning the Page, Middle East and North Africa Report N°29, 30 July 2004

IRAQ/IRAN/GULF

Iran: The Struggle for the Revolution's Soul, Middle East Report N°5, 5 August 2002

Iraq Backgrounder: What Lies Beneath, Middle East Report N°6, 1 October 2002

Voices from the Iraqi Street, Middle East Briefing, 4 December 2002

Yemen: Coping with Terrorism and Violence in a Fragile State, Middle East Report N°8, 8 January 2003

Radical Islam in Iraqi Kurdistan: The Mouse That Roared? Middle East Briefing, 7 February 2003

Red Alert in Jordan: Recurrent Unrest in Maan, Middle East Briefing, 19 February 2003

Iraq Policy Briefing: Is There an Alternative to War?, Middle East Report N°9, 24 February 2003

War in Iraq: What's Next for the Kurds?, Middle East Report N°10, 19 March 2003

War in Iraq: Political Challenges after the Conflict, Middle East Report N°11, 25 March 2003

War in Iraq: Managing Humanitarian Relief, Middle East Report N°12, 27 March 2003

Baghdad: A Race against the Clock, Middle East Briefing, 11 June 2003

Governing Iraq, Middle East Report N°17, 25 August 2003

Iraq's Shiites under Occupation, Middle East Briefing, 9 September 2003

* The Algeria project was transferred from the Africa Program to the Middle East & North Africa Program in January 2002.

The Challenge of Political Reform: Jordanian Democratisation and Regional Instability, Middle East Briefing, 8 October 2003 (also available in Arabic)

Iran: Discontent and Disarray, Middle East Briefing, 15 October 2003

Dealing With Iran's Nuclear Program, Middle East Report N°18, 27 October 2002

Iraq's Constitutional Challenge, Middle East Report N°19, 13 November 2003 (also available in Arabic)

Iraq: Building a New Security Structure, Middle East Report N°20, 23 December 2003

Iraq's Kurds: Toward an Historic Compromise?, Middle East Report N°26, 8 April 2004

Iraq's Transition: On a Knife Edge, Middle East Report N°27, 27 April 2004 (also available in Arabic)

Can Saudi Arabia Reform Itself?, Middle East Report N°28, 14 July 2004 (also available in Arabic)

Reconstructing Iraq, Middle East Report N°30, 2 September 2004

Saudi Arabia Background: Who are the Islamists?, Middle East Report N°31, 21 September 2004

OTHER REPORTS AND BRIEFINGS

For ICG reports and briefing papers on:

- Asia
- Africa
- Europe
- Latin America
- Thematic Issues
- *CrisisWatch*

please visit our website www.icg.org

נספח ד'
חבר הנאמנים והיועצים של קבוצת המשבר הבינלאומית

Co-Chairs

Leslie H. Gelb

President Emeritus of Council on Foreign Relations, U.S.

Lord Patten of Barnes

Former European Commissioner for External Relations, UK

President & CEO

Gareth Evans

Former Foreign Minister of Australia

Executive Committee

Morton Abramowitz

Former U.S. Assistant Secretary of State and Ambassador to Turkey

Emma Bonino

Member of European Parliament; former European Commissioner

Cheryl Carolus

Former South African High Commissioner to the UK; former Secretary General of the ANC

Maria Livanos Cattai*

Secretary-General, International Chamber of Commerce

Yoichi Funabashi

Chief Diplomatic Correspondent & Columnist, The Asahi Shimbun, Japan

William Shawcross

Journalist and author, UK

Stephen Solarz*

Former U.S. Congressman

George Soros

Chairman, Open Society Institute

William O. Taylor

Chairman Emeritus, The Boston Globe, U.S.

**Vice-Chair*

Adnan Abu-Odeh

Former Political Adviser to King Abdullah II and to King Hussein; former Jordan Permanent Representative to UN

Kenneth Adelman

Former U.S. Ambassador and Director of the Arms Control and Disarmament Agency

Ersin Arioglu

Member of Parliament, Turkey; Chairman Emeritus, Yapi Merkezi Group

Diego Arria

Former Ambassador of Venezuela to the UN

Zbigniew Brzezinski

Former U.S. National Security Advisor to the President

Victor Chu

Chairman, First Eastern Investment Group, Hong Kong

Wesley Clark

Former NATO Supreme Allied Commander, Europe

Pat Cox

Former President of European Parliament

Ruth Dreifuss

Former President, Switzerland

Uffe Ellemann-Jensen

Former Minister of Foreign Affairs, Denmark

Mark Eyskens

Former Prime Minister of Belgium

Stanley Fischer

Vice Chairman, Citigroup Inc.; former First Deputy Managing Director of International Monetary Fund

Bronislaw Geremek

Former Minister of Foreign Affairs, Poland

I.K.Gujral

Former Prime Minister of India

Carla Hills

Former U.S. Secretary of Housing; former U.S. Trade Representative

Lena Hjelm-Wallén

Former Deputy Prime Minister and Foreign Affairs Minister, Sweden

James C.F. Huang

Deputy Secretary General to the President, Taiwan

Swanee Hunt

Founder and Chair of Women Waging Peace; former U.S. Ambassador to Austria

Asma Jahangir

UN Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions; former Chair Human Rights Commission of Pakistan

Ellen Johnson Sirleaf

Senior Advisor, Modern Africa Fund Managers; former Liberian Minister of Finance and Director of UNDP Regional Bureau for Africa

Shiv Vikram Khemka

Founder and Executive Director (Russia) of SUN Group, India

James V. Kimsey

Founder and Chairman Emeritus of America Online, Inc. (AOL)

Bethuel Kiplagat

Former Permanent Secretary, Ministry of Foreign Affairs, Kenya

Wim Kok

Former Prime Minister, Netherlands

Trifun Kostovski

Member of Parliament, Macedonia; founder of Kometal Trade GmbH

Elliott F. Kulick

Chairman, Pegasus International, U.S.

Joanne Leedom-Ackerman

Novelist and journalist, U.S.

Todung Mulya Lubis

Human rights lawyer and author, Indonesia

Barbara McDougall

Former Secretary of State for External Affairs, Canada

Ayo Obe

Chair of Steering Committee of World Movement for Democracy, Nigeria

Christine Ockrent

Journalist and author, France

Friedbert Pflüger

Foreign Policy Spokesman of the CDU/CSU Parliamentary Group in the German Bundestag

Victor M Pinchuk

Member of Parliament, Ukraine; founder of Interpipe Scientific and Industrial Production Group

Surin Pitsuwan

Former Minister of Foreign Affairs, Thailand

Itamar Rabinovich

President of Tel Aviv University; former Israeli Ambassador to the U.S. and Chief Negotiator with Syria

Fidel V. Ramos

Former President of the Philippines

Lord Robertson of Port Ellen

Former Secretary General of NATO; former Defence Secretary, UK

Mohamed Sahnoun

Special Adviser to the United Nations Secretary-General on Africa

Ghassan Salamé

Former Minister Lebanon, Professor of International Relations, Paris

Salim A. Salim

Former Prime Minister of Tanzania; former Secretary General of the Organisation of African Unity

Douglas Schoen

Founding Partner of Penn, Schoen & Berland Associates, U.S.

Pär Stenbäck

Former Minister of Foreign Affairs, Finland

Thorvald Stoltenberg

Former Minister of Foreign Affairs, Norway

Grigory Yavlinsky

Chairman of Yabloko Party and its Duma faction, Russia

Uta Zapf

Chairperson of the German Bundestag Subcommittee on Disarmament, Arms Control and Non-proliferation

Ernesto Zedillo

Former President of Mexico; Director, Yale Center for the Study of Globalization

INTERNATIONAL ADVISORY BOARD

Crisis Group's International Advisory Board comprises major individual and corporate donors who contribute their advice and experience to Crisis Group on a regular basis.

Rita E. Hauser (Chair)

Marc Abramowitz

Anglo American PLC

John Chapman Chester

Peter Corcoran

Credit Suisse Group

John Ehara

Equinox Management Partners

JP Morgan Global Foreign

Exchange and Commodities

George Kellner

George Loening

Douglas Makepeace

Anna Luisa Ponti

Quantm

Michael L. Riordan

Sarlo Foundation of the Jewish

Community Endowment Fund

**Tilleke & Gibbins
International LTD**

Baron Ullens

Stanley Weiss

Westfield Group

Yasuyo Yamazaki

Sunny Yoon

SENIOR ADVISERS

Crisis Group's Senior Advisers are former Board Members (not presently holding executive office) who maintain an association with Crisis Group, and whose advice and support are called on from time to time.

Oscar Arias

Zainab Bangura

Christoph Bertram

Jorge Castañeda

Eugene Chien

Gianfranco Dell'Alba

Alain Destexhe

Marika Fahlen

Malcolm Fraser

Max Jakobson

Mong Joon Chung

Allan J. MacEachen

Matt McHugh

George J. Mitchell

Mo Mowlam

Cyril Ramaphosa

Michel Rocard

Volker Ruehe

Simone Veil

Michael Sohlman

Leo Tindemans

Ed van Thijn

Shirley Williams

As at March 2005